

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І
МИСТЕЦТВ
ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра міжнародних відносин

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

на тему:

**МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ПОДОЛАННЯ АГРЕСІЇ ТА ЇХ
ЕФЕКТИВНІСТЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

«Допускається до захисту»

Завідувач кафедрою

міжнародних відносин

доктор політичних наук, професор

Костиця Інна Олександрівна

«___»_____ 2021 р.

(підпис)

Оцінка з урахуванням усного
захисту

—

Члени комісії:

—

Виконавля:

Студентка 4 курсу групи МВ-57

спеціальність 291

«Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та
регіональні студії»

Ніколайчук Олена Олексіївна

Науковий керівник:

кандидат політичних наук,

доцент

Безсмертний Роман Петрович

(підпис)

—

«_____» _____ 2021
року

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....
.....

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТЬ “МІЖНАРОДНА АГРЕСІЯ” ТА “МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА”

1.1. Формування міжнародного злочину «агресія»: передумови для
широкої кваліфікації його
складу.....

1.2. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових
відносин.....
.....

1.3. Сучасна система міжнародної
безпеки.....

РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

2.1. Глобалізація та міжнародна безпека
суспільства.....

2.2. Роль міжнародних організацій в формуванні та трансформації системи
безпеки.....
.....

2.3. Регіональна безпека в глобальному
контексті.....

РОЗДІЛ III. АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

3.1. Збройний конфлікт в Україні у термінах
геополітики.....

3.2. Криза системи міжнародної безпеки в умовах російської
агресії.....

3.3. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в
умовах трансформації системи міжнародних
відносин.....

ВИСНОВКИ ТА
ПРОПОЗИЦІЇ.....

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ.....

ВСТУП

Проблема міжнародної безпеки держави має важливе значення в контексті загального розвитку та реалізації інтересів. Саме поняття міжнародної безпеки останнім часом усе частіше з'являється на сторінках інформаційних видань, водночас багатоаспектність і комплексність цієї проблеми зробили її предметом дослідження фахівців різних сфер діяльності.

Аналіз загроз та викликів, а також поняття «акту агресії» зумовлений тією обставиною, що дане поняття є базовим для формування концепції національної безпеки будь-якої держави, а це є основним рушієм при визначенні політики національної безпеки, основна функція якої покладена на визначення головних інтересів націй та здійснення керівництва під час створення основних стратегій, що стосуються сьогоdnішніх і майбутніх загроз, а також можливостей їх усунення. Розуміння сутності сучасних загроз та викликів сприяє методологічному обґрунтуванню завдань забезпечення національної безпеки, в тому числі і нашої держави.

Попри велику кількість публікацій залишається багато невирішених проблем у теорії та практиці національної безпеки. Окрім того, ситуацію ускладнює відсутність системності стосовно понятійного апарату у цій сфері, а також обґрунтованих пропозицій щодо впровадження сучасних методів та моделей управління національною безпекою. Аналіз сучасного стану національної та міжнародної безпеки як однієї з глобальних проблем людства, дослідження категорії «національна безпека» та «сучасні загрози та виклики національній безпеці» потребують більш детального

дослідження зважаючи на ті глобальні зміни, які виникли в епоху глобалізації, коли світ став більш взаємопов'язаним та взаємозалежним. Загрози та виклики безпеці швидкими темпами почали набувати універсального характеру, реально загрожуючи національній, регіональній, а нерідко й міжнародній безпеці та стабільності.

Сьогодні існує чимало досліджень у сфері національної безпеки та її складових. Вагомий внесок у теорію і практику національної безпеки зробили провідні західні та російські вчені. Важливу роль у теоретичному дослідженні цієї проблематики відіграє праця В. Ліпкана «Національна безпека України». Окрім того, питанню сучасних загроз та викликів національній чи міжнародній безпеці у зовнішньополітичній сфері присвячені роботи таких дослідників: В.П.Горбуліна, І.А. Грицяка, А.Б. Качинського, В.І. Почепцова, А.А. Падеріна, Г.М. Перепелиці, Т.С. Стародуб, Г.П. Ситника, І.А. Храбана, Л.Д. Чекаленко, В. Якушика. Окремим складовим національної безпеки (еконо-мічній, екологічній, інформаційній, зовнішньополітичній тощо) були присвячені роботи Г. Перепелиці, О. Власюка, М. Ожевана, М. Різуна, В. Мунтіяна, А. Сухорукова, Д. Прейгера, Я. Жаліла, В. Гейця, В. Ліпкана, Г. Ситника та ін. Також проблемами загроз та викликів забезпечення національної безпеки займалися і займаються такі відомі зарубіжні дослідники, як Е. Азер, А. Ахарія, А. Беттлер, С. Браун, Б. Броді, А. Возженіков, А. Волферс, М. Каплан, Д. Кауффман, У. Ліппман, Г. Моргентау, О. Прохожев, Є. Ротшильд, С. Стрендж, Д. Тренін, К. Холсті, С. Хоффманн та ін.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТЬ “МІЖНАРОДНА АГРЕСІЯ” ТА “МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА”

1.1. Формування міжнародного злочину «агресія»: передумови для широкої кваліфікації його складу

Чинна складова міжнародного злочину «агресія» передбачає собою ряд кваліфікаційних характеристик збройного способу їх здійснення. У той же час на передній план виходить та обставина, яка полягає у тому, що і у позитивному правотворенні, і у доктрині, оцінка агресії може бути обмежена не тільки збройною формою. Це, передусім, демонструє сам зміст визначення поняття «агресія», яке затверджене у Резолюції 3314 (XXIX) ГА ООН: «Агресія - це застосування збройної сили держави супроти суверенітету, політичної незалежності або територіальної недоторканості іншої держави, чи будь-якої іншої дії, що є несумісною із Статутом ООН» [1] .

Згідно із Статтею 51 за Статутом ООН, існує визначення збройного нападу як найнебезпечнішої форми збройної агресії. Звертаючи увагу на

перспективу введення до міжнародно-правового обігу поняття агресії у широкому розумінні злочину міжнародного характеру, важливою характеристикою оцінювання нормативного значення злочину для встановлення правових наслідків та особливо пропорційність дій у відповідь. Тому що непростим є встановлення, до прикладу, пропорційності насильницьких збройних дій у відповідь на дії інформаційного чи економічного характеру, що унеможлиблює самовизначення чи завдають шкоду економічній незалежності держави, чи несуть заперечувальний характер її територіальній недоторканості.

Не є простим з'ясування та визначення критеріїв причинно-наслідкового зв'язку поміж факторами, які визначають зміст непропорційного економічного обміну та організування спротиву збройного характеру до таких умов та їх наслідків щодо застосування терористичної боротьби. Проте, передумовами для застосування змісту саме таких міжнародно-правових конструкцій за чинними нормами міжнародного права існують.

Зокрема, оцінювання впливу критеріїв суспільної небезпеки агресії у плані встановлення її правових наслідків та пропорційності дій у відповідь можна знайти в дослідженнях Ю.О. Решетова. У якості конкретної аргументації дослідник, по-перше, вказує на те, що визначення “збройний напад” вказане у статті 51, вказує на наявність права на індивідуальну чи колективну самооборону. Саме поняття є більш вузьким, аніж поняття «агресії», що вказано у статті 39 Статуту.

По-друге, якщо чинне визначення агресії має змішаний тип, тобто такий, який має в собі акти як побічного так і прямого (збройного) характеру агресії, а отже, вони фігурують у визначенні разом. При чому, застережень стосовно того, що різновиди агресивних актів мають різні

юридичні наслідки, тобто робота правомірного застосування різноманітних за своїм видом заходів у відповідь, не наводяться. Втім, ця диференціація реакцій на агресивні дії не виключаються і залежать від рішень Ради Безпеки. «Справедливість даної гіпотези, - зазначає дослідник, - має своє підтвердження ще й у тому, що у визначенні не подається згадка про право на самооборону у відповідь на збройну агресію, хоча вона, безумовно, присутня у статті 51 Статуту ООН» [2].

Наступні ряди розмірковувань дослідника приводять його до третього і не менш вагомому висновку: саме Рада Безпеки має право не визнавати одні чи інші дії актом агресії у силу їх незначного характеру. Це відповідає підходу і прагненню більшості делегацій у період розроблення визначення. Перевага самого поняття агресії як передумови кваліфікації даного злочину у розумінні усіх можливих вагомих аспектів його прояву полягає також у тому, що воно мало змогу підтвердити положення щодо встановлення акту агресії, які були вчинені у будь-який спосіб, що є виключною перевагою Ради Безпеки, яка є ключовим органом ООН, що відповідає за підтримку миру та міжнародної безпеки в цілому.

Ступінь тяжкості агресії, визначальний вплив цього злочину щодо стану міжнародної безпеки не викликає жодного сумніву. Наразі присутні всі підстави щодо ствердження про те, що ефективність права міжнародних відносин загалом ототожнюється із ефективністю міжнародно-правової протидії агресії. З даної точки зору, надзвичайно важливими вважаються роботи та дослідження вітчизняних та іноземних юристів-міжнародників, що мають змогу ефективного застосування за умов їх адаптованості до сучасних реалій, у той час, коли міжнародна арена проводить боротьбу за ресурси, технології та владні преференції посилюються, а методи та засоби стали більш жорстокими і водночас

більш витонченими, і неодмінно замаскованими під діяльність легітимного характеру.

Теоретичні розробки науковців та стан нормативного масиву у сфері, яка розглядається, вказують на повну відсутність потреб у певних революційних змінах на арені міжнародно-правових запобігань ескалацій глобальних терористичних конфліктів. Більшість напрямків стосуються переосмислення змісту норм, які регулюють боротьбу з агресією, наповнення їх глобальними сенсами та відповідно до юридичної ефективності, що має змогу подолати зазначену витонченість та замаскованість самої практики сучасної агресії.

Розвиток системи міжнародних відносин побудована таким чином, що зовсім поряд із збройними формами агресій не меншою ефективністю відрізняються інші форми руйнівного впливу щодо інших держав, які проявляють себе у «мирному» вияві агресії, передусім у економічних та інформаційних сферах.

Варто зазначити, що у рамках системи Ліги Націй докладались усі зусилля щодо надання вагомості для питання першості нападу. Доктрина першості була закріплена у певних договорах того періоду, а у подальшому і у новому повоєнному праві. Полторак О.І та Савинський Л.І., посилаючись на Резолюції ООН 2105 (XX) та 2189 (XXII), визначають першість у протиборстві колоній та метрополій останнім, аргументуючи це тим, що саме “метрополії” за допомогою насильства чинять протидію національним визволенням”. Тим самим обумовленою є законність боротьби збройного характеру колоніальних народів, що були змушені таким способом чинити опір “примусовим діям колонізаторів щодо зашкодження національному визволенню, політичній, економічній незалежності, територіальній недоторканності» [3, С. 156-157]. Оскільки

“жодна держава не має права щодо застосування політичних, економічних заходів, чи інших заходів іншого виду з метою досягти підпорядкованості для себе іншу державу при здійсненні нею суверенних прав та отримання тих чи інших переваг” [4, С. 30].

У визначенні агресії як найважливішого предмета регулювання міжнародного права, особливе місце посідає саме пакт Бріана-Келлога. Він, по своїй суті, має першість в універсальності договору щодо відмови від агресивної війни, адже саме завдяки йому міжнародне право породило універсальну норму, яка стала заміником “права на війну” на принцип заборони агресивній війні [5, С. 28]. Не звертаючи увагу на те, що даний пакт не містив у собі саме нормативного визначення поняття війни як знаряддя національної політики, його вагомість не може піддаватись будь-яким сумнівам. Заслуги цього нормативно-правового документу слід констатувати у двох аспектах:

- він став основою правової кваліфікації провини учасників Нюрнберзького процесу;
- у силу власної незавершеності він пришвидшив необхідність створення визначення агресії.

Всесвітня конференція з роззброєння, що проходила у 1932-1933 роках, знову підняла питання щодо “створення міжнародно-правового акту, що визначив би сторони, які нападають” [6, С.582-584], щодо якого чинили спротив представники Англії та США. Вони поставили під сумнів можливість розробки такого визначення. Звертання уваги саме на дане питання зовсім не є випадковим, адже воно набуває принципового змісту, в процесі вивчення якого соціально-економічна природа агресії є у широкому розумінні міжнародним злочином, адже головним дієвим особам сучасного глобалізованого терористичного акту їх фатальна поведінка з спричинення терористичних актів системного характеру у

Бельгії, Франції та інших країнах Західної Європи однозначно дають собі оцінку оборонної вторинної агресії.

З цього випливає думка, що переконання та ствердження самих екстремістів у протилежному є неможливими, адже констатується той факт, що існують неколоніальні умови міжнародного співіснування, які ставлять за мету отримання надприбутків ТНК та інших корисливих інтересів представників світового промислово-фінансового капіталу. А це і є визначальним чинником складного економічно-соціального стану територій, цивілізацій та народів, які завчасно приречені нести функції забезпечення даної мети, незважаючи на власні цілі та прагнення до справедливого та рівноправного співіснування, що мали б забезпечувати задоволення цих цілей та інтересів.

Принагідно варто зазначити, що оскільки терористична асиметрична тактика дій визначається як злочинний спосіб спротиву глобалізації, яка є загрозою зникнення цілих народів та навіть цивілізаціям, а сподівання на можливість лише військово-операціонального та безпосереднього правозастосовного їх приборкання не варто.

Міжнародно-правова сфера, у якій займаються протидією тероризму, повинна включати в собі певні норми та положення, що забезпечували б заперечення можливих будь-яких форм експансії. Саме усвідомлення реалій власного економічного пограбування (що є первісним економічним нападом), народи країн “третього світу”, а саме значний радикальний екстремістський прошарок, прийняли на себе функцію виборювання інтересів, шляхом організування міграційної навали та терористичних актів системного характеру, а також брутальне порушення норм моралі, що є загальноприйнятими і по суті є реальним показником фактичної рівності держави та народу у міжнародному просторі.

Довоєнний період характеризується розпізнаванням асиметричності у ефективності терористичної тактики повного обсягу. Це виступило заміном військової та економічної потуги, проте воно не відбулося повною мірою, тому для міжнародного співтовариства постало питання щодо пошуку міжнародно-правових можливостей для встановлення рівноваги та усунення широкого кола передумов задля здійснення агресивних дій у будь-якій формі, у тому числі і незбройній.

Не звертаючи увагу щодо спроб прийняття правового акту, який був би узгодженим і передбачав би таке поняття як “агресор”, які не увінчались успіхом, 1933 рік ознаменувався підписанням так званої Лондонської конвенції про визначення агресії низкою держав. Вони викликали велику впливовість щодо ставлення міжнародних співтовариств до проблем, які стосувались приборкання агресивних дій у всяких їх виявах. “Лондонські конвенції про визначення агресії 1933 року, - вказує Левін Д.Б., - означили різні форми прояву агресії - це і проголошення війни, і вторгнення збройного характеру без проголошення війни, напад сухопутних, морських або повітряних сил на територію, морські чи повітряні судна іншої держави, тощо” [7, С. 90]. Фактично, Лондонські угоди встановлювались “такими, що нападають у конфлікті міжнародного характеру без завдання шкоди діючим між сторонами конфліктної ситуації угод, державі, що здійснила намір першою спинити одну із наступних дій:

1. оголосити війну для іншої держави;
2. вторгнутись із власними збройними силами навіть без оголошення війни на територію іншої держави;
3. здійснити напад навіть без оголошення війни із застосуванням власних сухопутних, морських чи повітряних сил на територію, судно чи повітряне судно іншої держави;
4. здійснити морську блокаду берега чи порту іншої держави;

5. підтримати збройні банди, що утворені на її території, їх вторгнення на територію іншої держави, чи відмова попри вимоги іншої держави, яка піддається вторгненню, вживати на своїй території всі можливі заходи задля позбавлення будь-яких банд будь-якої допомоги або, тим більше, покровительства.

Жодна думка щодо політичного, економічного, воєнного чи іншого порядку не є підставою для пробачення чи виправдання агресії, яка передбачена статтею 2” [8, С. 92]. На той час дана конвенція була підписана представниками таких держав як СРСР, Латвія, Естонія, Румунія, Польща, Чехословаччина, Туреччина, Афганістан, Фінляндія та Югославія. Зрозуміло, що Англія та Франція (колоніальні держави), визнанням такої угоди фактично підтвердили б себе суб'єктами міжнародного злочину, тому вони проводили політику заохочення агресії та висловили відмову щодо підписання Лондонської конвенції. [9, С. 100-110].

Оскаржити чи спростувати жодне із положень, які визначають зміст збройної агресії, не є можливим. Нюрнберзький процес визнав Конвенцію “однією із найавторитетніших джерел міжнародного права” [10, С. 146-147]. Одночасно важливо виокремити небажання стійкого принципу держав Заходу, розвиненого типу, визнати, що існують наявні кваліфікаційні ознаки міжнародного злочину агресії. Зокрема, це можна пояснити тим, що визначення агресії характеризується збройним змістом, де нашаровуються фактори економічного, ідеологічного та культурно-цивілізаційного, релігійно-етнічного характеру, які наповнюють це поняття життєвим сеном. Тому, цілком логічно, що з'явилося жваве обговорення щодо доктрини 1953 року саме концептуально широкого визначення агресії, що, окрім збройного нападу, охопило економічну та

політичну агресію, а також диверсійні та терористичні акти, які заохочуються однією державою проти іншої [11, С. 287-288].

У визначенні також позиціонувалась актами агресії, допомога у розпалюванні громадянської війни, організація банд, внутрішній переворот, засилання “добровольців” [12, С. 83-84]. Проте, через постійні наполягання представників розвинених держав, Комісія міжнародного права прийняла рішення визначити за небажане таке доволі конкретизоване поняття та дала власні рекомендації щодо орієнтування на практичний зміст та перспективу вживання узагальненого визначення.

Визнання такого міжнародного злочину як “агресія” разом із власною орієнтовною кваліфікаційною характеристикою у режимі достатньо “м'якого” права, що носить рекомендаційну дію, відбулось аж у 1974 році, і саме це варто пов'язувати із завершенням доби деколонізації. Саме деколонізація світового устрою засвідчила насамперед той факт, що за умов економічної та політичної домінації ряду розвинених держав відбулось зберігання та навіть поліпшення сприятливої системи неколоніального стану, природа агресивності якого витончено приховується за ширмою демократичного устрою. Підставами для такого достатньо категоричного твердження є те, що лежить на самій поверхні. Варто лише ознайомитись із статистичними даними органів та інститутів ООН, що відображаються у глибокій кризі світової арени, посиленні поляризації у характеристиках дихотомії Захід-Схід (чи Північ-Південь) внаслідок нерівноцінного економічного чи інформаційного обміну.

Дослідження формування системи міжнародно-правової протидії наочному, резонансному (проте, далеко не в основному) вияву агресивних дій у збройній формі має сприяння усвідомлення глобального масштабу самої проблеми агресії у широкому розумінні. На її вирішення варто

спрямовувати можливості міжнародного права. Найбільша складність тут зумовлюється насамперед великою кількістю спротиву з боку світового приватного капіталу, для якого визнання будь-якої форми агресії рівноцінне визнанню неправомірних дійсних умов ведення міжнародного бізнесу. Ці умови у свою чергу є забезпеченням реальних захмарних норм прибутку.

Під час розробки Статуту ООН провідні держави (які були лобістами інтересів світових фінансово-промислових капіталів) блокували спроби дати визначення поняттю “агресія”. Навіть сам термін вдалося помістити до Статуту під певним тиском держав-опонентів. Проте, серед фахівців домінує думка, що прийняття самого Статуту ознаменувало завершальний етап процесу заборони агресії як міжнародного злочину [13, С. 83]. Попри відсутність у Статуті повного визначення агресії за її змістом, у статті 39, агресія, протиправність якої визначає пункт 4, стаття 2, починає набувати ознак міжнародного злочину, тому що їй характерне посягання на міжнародну безпеку, а також їй “найбільшою мірою є притаманним критерії суспільної небезпеки”. Варто також відзначити, що від самого початку процесу з'ясування значення агресії як злочину відповідно до міжнародного права простежується тенденція, яка характеризується ознаками протиправності, що не обмежуються умовами, які застосовуються лише задля оцінювання збройних спроб досягнення злочинної мети та створення загрози міжнародній безпеці та миру.

Відповідно до Статуту Нюрнберзького трибуналу існує визначення відмінностей понять “агресивна дія” та “агресивна війна”. Отож, наприклад, анексія Австрії та приєднання до Німеччини Судетської області, розглядаються як агресивні дії чи етап на шляху здійснення планів, що призвели б до війни з іншими державами. Власне кажучи, сама війна не розглядається як суцільне бойове протиборство. Зміст збройної

агресії варто розглядати не у світлі безпосередніх бойових дій, а як оцінка демонстрації величності воєнного потенціалу та готовності до його задіяння та використання.

Останній випадок, як зазначає Карл Клаузевіц, свідчить про те, що достатньою була б оцінка фізичної маси збройних сил, які протидіють і не допускати фактичного їх задіяння, розв'язувати суперечку на основі співвідношення між ними, тобто підмінювання реальної боротьби шляхом рішення певної алгебраїчної формули [14, С. 37]. Воєнні дії, на думку Клаузевіца, не ведуться безперервно. Існує безліч воєн, операції яких займали невелику частину протиборного процесу, решта ж часу витрачалась на певні паузи у розвитку воєнних дій. Вони цілком можливі та не повинні суперечити природі війни, адже саме війна є не тільки політичним актом, а й вагомим знаряддям політичного характеру, продовженням політичних відносин, проведення їх іншими засобами. Інший вид війни вважається таким, який більшою мірою охоплює політику лише в тому разі, якщо під терміном “політика” умовно розуміють не всебічне проникнення, а обережне, нечесне мудрування, яке уникає визнання застосування сили відкритого характеру [14, С. 48, 55-57].

Проте, подібні думки, які свідчать на користь більш широкого пояснення агресії, неодмінно стикались із спротивом світових державних лідерів. Постколоніальні умови сучасного світового устрою характеризуються тим, що будь-які спроби тлумачити термін агресії у більш обширному обсязі, по своїй суті, тримають напрям до криміналізації поведінки держав Заходу, їх ТНК, чи, як мінімум, самостворених елементів даної поведінки. Тому не дивно, що саме представники цих держав на Комісії з міжнародного права постійно з обережністю сприймали намагання до визначення змісту агресії в цілому. Вони вказували на те, що будь-яке визначення агресії буде обмежувати свободу дій компетентних

органів ООН. Як правило, постійно використовувався аргумент щодо того, що термін “агресія” спричинив би ряд перешкод отримання права на самооборону.

Тенденція до нечіткості правової природи агресії, маскуванню навіть максимально відкритих її проявів, спостерігається в усій історії формування “нового” міжнародного права. Тому, поряд із терміном великої ролі Нюрнберзького процесу існує критична доктринальна думка, що нарікає його судом переможців. Неможливо не підтримати думку щодо того, що слушно звинувачуючи керівництво фашистської Німеччини, сам процес ніяк не поширюється на керівників держав, які були причетні до санкціонування залякування бомбардуванням Хіросіми і Нагасакі, Дрездена. Не заперечують хибність цієї традиції і сучасний міжнародний суд. Доведені зауваження щодо окремих рішень Міжнародного Трибуналу у ситуації з колишньою Югославією. Наприклад, Трибунал, взявши на розгляд міжнародні злочини сербів, практично не займав дії аналогічного роду зі сторони албанської сторони, і також несанкціонованих бомбардувань зі сторони сил НАТО з 24 березня по 10 червня 1999 року, що забрали тисячі мешканців Белграду та інших населених пунктів [15, С. 12]. Це посилює стан тривоги міжнародного простору, тому що потреба у активному (агресивному за своєю суттю) діянні держав за умов глобальних суперечок за ринки, технології, ресурси, де перевагами великого капіталу виконується забезпечення владного ресурсу держави. У тому числі, ніяк не відбувається зниження попиту на збройні форми таких дій.

У рамках чинного визначення поняття “агресія”, яке було прийняте 14 грудня 1974 року ГА ООН (Резолюція 3314), збройні форми дій подібного характеру складно виправдати, хоча і рекомендаційний характер норм усе ж таки надає дозвіл ухилитись від прямої відповідальності щодо

міжнародного права. Більше того, носить перевагу думка щодо того, що саме кінцева практична можливість безкарної реалізації збройної агресивної дії у міжнародній взаємодії зробила можливим прийняти вказане визначення агресії у міжнародному праві на обов'язковій основі через статтю 8 Статуту Міжнародного кримінального суду, хоч і з адресуванням вагомої відповідальності фізичним особам. Політико-правова дискусія та міжнародні скандали, які виникають у таких ситуаціях, не можуть тягнути відчутних втрат у власній репутації, тому що:

- по-перше, реальне співвідношення сил працює на користь країни-агресора;
- по-друге, дійсний інтересант, приватною волею котрого спричинені агресивні дії, завжди залишиться у тіні інтересів нагальних цілей держави;
- по-третє, у міру прагматичного глобалізування світової системи, інформаційного “оголення” приватного фінансового рушія механізмів відбувається девальвація брутального характеру міжнародної моралі, а це у свою чергу знижує поріг критеріїв протиправності учасників міжнародних правових відносин.

І все ж, характер стримувальних дій кваліфікаційних ознак агресії збройного характеру повністю відсутній. Більш того, вони містять перспективні позиції поширення на форми цього небезпечного злочину незбройного характеру, незважаючи на вагому актуальність питання.

1.2. Поняття агресії в площині сучасних міжнародно-правових відносин

Беззаперечним є той факт, що агресію необхідно кваліфікувати як найважчий міжнародний злочин. Особлива небезпека даного протиправного акту виражається в його універсальності. Вона полягає в тому, що злочин агресії може бути здійснено різними способами і на сучасному етапі має особливі форми здійснення.

Будь-який збройний конфлікт, незалежно від природи його походження є основною частиною поняття агресії. Визначено найважливіший аспект у вивченні теми міжнародної агресії - необхідність акцентувати увагу на факті крайньої тяжкості даного міжнародно-протиправного діяння, вчинення якого не може мати ніяких виправдань. Доведено, що вірогідність здійснення актів агресії з боку держави, що відрізняється ворожої зовнішньої політикою, являє собою загрозу для будь-якої держави.

Теза щодо питання застосування зброї, ведення війн та військових конфліктів є загальноприйнятою. Цей феномен існував завжди та хвилював міжнародне співтовариство, тому що на першому місці завжди був захист прав та інтересів держави. По цій причині велику увагу зараз привертає створення відповідних механізмів захисту для попередження таких явищ. Саме поняття “агресія” у міжнародному праві декларативно закріплене ще з XX століття.

Перший акт, у якому закріплене дане діяння як злочин проти безпеки та миру прийнято вважати Паризький пакт 1928 року. Він замінив поняття “право на війну” на принцип “заборони ведення агресивної війни” (Vazhna K.A. 2016).

Закінчення Другої світової війни, створення ООН сприяло закріпленню даного поняття саме в Статуті ООН. У п. 4 ч. 1 ст. 2 Статуту закріпили принцип, який зазначає, що *«погрозу силою або її застосування*

як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй» (Charter of the United Nations 1945).

Проте, існує ряд винятків даного правила. Вони знайшли своє місце в ст. 51 Статуту ООН. Саме там вказано на дозвіл самооборони у разі збройного нападу. Також дозволяються військові заходи згідно із санкцією Ради Безпеки у разі загрози миру, його порушення чи акту агресії, що передбачає VII стаття цього ж Статуту (Charter of the United Nations 1945).

У Резолюції № 3314 Генеральної Асамблеї ООН у грудні 1974 року було закріплено нормативне визначення агресії. Ст. 1 даної Резолюції передбачає, що “агресія” - це застосування збройної сили держави проти суверенітету, політичної незалежності або територіальної недоторканості іншої держави, чи іншим чином, що несумісний із Статутом Організації Об'єднаних Націй (General Assembly Resolution № 3314).

На даний момент, міжнародне закріплення поняття “агресія” міститься і в інших джерелах. До них відноситься Римський статут Міжнародного кримінального суду, в якому зазначено, що до юрисдикції суду входять розгляд справ пов'язаних безпосередньо із агресією. Найбільш спірним питанням у даному Статуті було діяльність у цьому Раді Безпеки ООН (Kasyanyuk I.V. 2016).

Згідно ст. 24, 39 Статуту ООН, обов'язок цього органу у питанні визначення акту агресії полягає в його виключній відповідальності щодо підтримання міжнародного миру та безпеки (Ustav Organizatsii Ob'edinennyih Natsiy 1945 goda c. 6-8). Так, п. 2 ст. 8 Римського статуту наводить приклади агресії, до яких можна віднести:

- напад чи вторгнення збройних сил держави на територію іншої держави, будь-яка військова окупація незалежно від того, який

тимчасовий характер їй притаманний, яка несе результат вторгнення або нападу, також будь-яка анексія території іншої держави чи її частини із застосуванням сили;

- бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- блокада берегів чи портів державою збройними силами іншої держави;
- напад збройних сил держави на морські, сухопутні, чи повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави;
- застосування збройної сили однієї держави, що знаходиться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- дії держави, які дозволяють, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави;
- засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які носять настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значну участь у них (Rome Statute of the International Criminal Court).

Яскравий приклад агресії в XXI ст. - російсько-грузинська війна 2008 року. Хоч і тривала вона фактично всього 5 днів, проте принесла велику кількість жертв і розхитала політичну стабільність Грузії. Відношення до цього конфлікту міжнародне співтовариство мало неоднозначне. Більша кількість міжнародних організацій та держав

зокрема зійшлися на тому, що розпочаті військові дії Російською Федерацією на території Грузії це пряме порушення територіальної цілісності держави та спроба повалення демократично обраної влади.

Проте, за дане діяння Російська Федерація не понесла жодних покарань у виді санкцій чи міжнародної ізоляції, тобто дана дія не була визнаною як агресія зі сторони держави-порушниці, була відсутня навіть міжнародна відповідальність за створення даного конфлікту (Danilyuk K. 2013).

Сучасні реалії показують, що уся світова спільнота все-таки знайшла способи боротьби з агресією, що існує по відношенню до України. Події, розпочаті у лютому 2014 року тривають досі. Різке засудження цих дій демонструють ООН, Європейський союз, Рада Європи, НАТО. Європейським Союзом у свою чергу ввелось застосування санкцій (в більшості економічних) до Російської Федерації як до країни-порушниці.

Вся світова спільнота рішуче закликає РФ до негайного припинення військових дій на сході України, порушення прав людини (національних меншин) та повернення Криму. Задля врегулювання цієї ситуації було проведено чимала кількість зустрічей та переговорів, зокрема це були Мінські домовленості. Більша частина вчених сучасності зійшлися на думці, що дії Російської Федерації проти України варто кваліфікувати як акт агресії з точки зору міжнародного права.

Міжнародно-правовий аналіз дій РФ проти України свідчить про те, що у цьому випадку можна застосувати справу «Нікарагуа проти США» 1986 року. У власному рішенні суд пояснює правові поняття як «міжнародний напад» та «акт агресії». Це рішення констатує той факт, що:

- озброєння, постачання навчання, фінансування чи надання іншої допомоги антиурядовим іррегулярним формуванням варто розглядати як втручання у внутрішні справи країни;
- здійснення польоту у повітряному просторі іноземної держави без відповідного дозволу слід розглядати як порушення державного суверенітету;
- такі діяння однієї держави щодо іншої є прямим порушенням норм міжнародного права, а, отже, вимагає застосування заходів відповідальності (Voloshchuk O.T. 2017).

Щодо міжнародно-правової відповідальності держави-порушниці за цей міжнародний злочин, то зараз Україною було подано п'ять позовів проти Російської Федерації до Європейського суду з прав людини, один позов до Міжнародного кримінального суду та відкрито провадження в Міжнародному трибуналі з морського права. У своєму позові Україна вказує на порушення Російською Федерацією Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод 1950 року, Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансування тероризму 1999 року, Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 року та Конвенції ООН із морського права 1982 року.

Дані провадження відносяться до міжнародної відповідальності за невиконання міжнародних актів. А конкретніше - відповідальність за фактично вчинений акт агресії в рамках міжнародного гуманітарного права не розглядається. У червні 2018 року Україна завершила процес подання всіх доказів до Міжнародного кримінального суду, зокрема направлення Меморандуму з чітко обґрунтованими фактами, на основі яких і базується позов проти Російської Федерації.

Вагоме місце у діяльності міжнародних установ та організацій займає питання миру та безпеки. Поняття “агресія” закріплене у багатьох міжнародних документах, воно визнається як найтяжчий злочин проти безпеки та миру всього людства. У сучасному світі все гостріше постає проблема з неправомірними діями однієї держави щодо іншої держави. Найголовнішим об’єктом посягання і досі залишається територія іншої держави. Доки існує суспільство, доти буде існувати поняття міжнародного злочину.

За період ХХІ століття світ побачив випадки агресії, але, нажаль, не всі вони набували міжнародного значення. Все ж, стримувальний характер кваліфікаційних ознак збройної агресії відчутний. До того ж, вони містять перспективу поширення на незбройні форми цього небезпечного злочину, зважаючи на очевидну актуалізацію питання.

1.3. Сучасна система міжнародної безпеки

Існуюча система міжнародної безпеки утворена з кількох взаємопов'язаних підсистем та структурних елементів, взаємодія яких є необхідною для підтримання миру і стабільності у різних регіонах та у світі в цілому: міжнародні організації з питань безпеки глобального і регіонального рівнів, впливові держави світу та ключові регіональні країни, міжнародна правова система, включаючи сукупність угод і домовленостей між окремим державами.

Кризові явища у системі міжнародної безпеки виникають внаслідок неефективності міжнародних організацій, у випадку неадекватної поведінки великої держави, недієздатності міжнародної правової системи,

порушення базових двосторонніх та багатосторонніх угод. На сьогодні можна стверджувати, що міжнародне безпекове середовище перебуває в стані глибокої системної кризи, сутність якої полягає у руйнуванні засад світового ладу, сформованого після Другої світової війни і закріпленого у Статуті ООН, Гельсінському Заключному Акті, у базових документах інших міжнародних організацій, і підтвердженого численними угодами дво- та багатостороннього характеру. Серед головних принципів побудови світового порядку визнано непорушність кордонів, невтручання у внутрішні справи інших держав, заборона на застосування збройних сил або погрози силою при вирішенні конфліктів, політичне врегулювання суперечок між державам тощо.

Усі непорозуміння та конфлікти між державами мають бути врегульовані у форматі міжнародних організацій з питань безпеки – РБ ООН, ОБСЄ, та інших. Попри певні порушення цих принципів на протязі тривалого історичного періоду, міжнародні механізми забезпечення світового порядку в цілому виконували свою стримуючу функцію. Криза міжнародної безпеки спровокована тим фактом, що всупереч нормам цивілізованої поведінки держав один з ключових елементів міжнародної та європейської безпеки – Російська Федерація, яка взяла на себе відповідальність за підтримання миру і стабільності у європейському регіоні та у глобальному світі (як постійний член РБ ООН), відкрито пішла на порушення міжнародного права та загальних принципів світового порядку. Російська анексія Криму у 2014 р. та подальша агресія РФ на Сході України, із застосуванням як регулярних російських військ, так і методів ведення проксі-війни за допомогою місцевих формувань, спричинили виникнення гарячої точки на східному кордоні ЄС.

Агресія Росії порушила військовий баланс сил на континенті, вплинула на зміну конфігурацій, що склалися після холодної війни.

Порушивши базові міжнародно-правові принципи, дії РФ запустили процес руйнування системи європейської та трансатлантичної безпеки. Російська операція в Сирії, розпочата у вересні 2015 р., призвела до подальшого загострення міжнародної безпекової кризи. Масований терористичний напад в Парижі 13 листопада 2015 р., кваліфікований президентом Франції як війна, і збитий турецькими ВПС 24 листопада 2015 р. російський бомбардувальник, який, попри неодноразові попередження, порушив повітряний простір Туреччини – все це засвідчило, що глобальна безпекова криза стрімко й стрибкоподібно наростає.

Про системний характер кризи свідчить послідовне свідоме нехтування РФ принципами невтручання у внутрішні справи та непорушності кордонів щодо Республіки Молдова (Придністров'я), Грузії (Абхазія та Південна Осетія), України (Крим та Донбас). Російські радикально-націоналістичні кола, до яких уважно прислухається влада, ставлять питання щодо статусу низки територій Білорусі та Північного Казахстану. Територіальні претензії висувуються до країн Балтії та Фінляндії. Для європейських політиків спрямованість дій Росії спочатку була незрозумілою. Але якщо у ситуації Молдови та Грузії світова спільнота ще могла сприймати російську агресію як непорозуміння, виняток із загальних правил, то цинічне порушення українського суверенітету зробило наочним факт системного політичного курсу РФ на силову реанімацію імперії, обумовленого ідеями реваншизму та нацизму. На сьогодні вже цілком зрозуміло, що РФ має на меті переглянути міжнародний порядок, що склався після закінчення холодної війни, зруйнувати Північноатлантичний альянс, повернути «право сили» до міжнародних відносин і встановити власну сферу впливу на пострадянському та, можливо, на всьому посткомуністичному просторі.

Отже, саме російський політичний режим є відповідальним за руйнування існуючої системи міжнародної безпеки, подібно тому як у 30-ті роки минулого сторіччя світовий порядок, побудований на Версальській системі був зруйнований фашистськими режимами Німеччини та Італії.

Руйнування існуючого міжнародного правового порядку береться РФ за передумову формування нового порядку, який би влаштовував російський правлячий режим і працював на його зміцнення. Російський реваншизм проводить курс на підриг основ правової системи міжнародної безпеки у відповідності до своїх уявлень про світовий порядок як про багатополюсну систему із сферами впливу, що начебто мають бути закріплені за великими державами.

Вважається, що велика держава встановлює на свій розсуд власні моделі порядку у своїй сфері домінування, куди інші великі потуги не мають права втручатися. Згідно з таким підходом, світовий порядок забезпечується балансом сил великих держав, серед яких російська зовнішньополітична ідеологія визнає лише США, КНР та РФ – держави, які мають значні збройні сили з великим ракетно-ядерним потенціалом. Всі інші країни включені у ту або іншу сферу впливу або на їх теренах ведеться боротьба за домінування. Будь-яке посягання з боку іншої великої держави на посилення своїх впливів у «чужій» сфері домінування означає «експансію», «ущемлення національних інтересів», тобто розглядається як агресивний крок, що вимагає відповідного реагування, включаючи застосування збройних сил. Слід визнати, що саме за такою логікою здійснювалася міжнародна політика часів біполярного протистояння США та СРСР. Вторгнення радянських військ в Угорщину (1956 р.), Чехословаччину (1968 р.), Афганістан (1979 р.) здійснювалися з «поліційною» метою – встановлення бажаного для радянського режиму порядку.

З іншого боку, подібну мету мали дії армії США у В'єтнамі, операції ЦРУ на Кубі, у Нікарагуа, інших країнах Третього світу тощо. Кризи у відносинах між двома великими супердержавами містили у собі загрозу світової війни, що потребувало домовленостей для її запобігання та зниження порогу нестабільності. Глобальна політика мала пріоритетом інтереси великих держав, тоді як інтереси інших країн частіше за все не приймалися до уваги. Міжнародне право та міжнародні інституції з питань підтримання миру і стабільності, є більше допоміжними і можуть бути задіяні за домовленістю великих держав. Після ліквідації одного з полюсів конфронтації та включення нових пострадянських держав у світову політичну систему, здавалося цілком реальним підтримання принципів світового порядку шляхом домовленостей та компромісів ключових акторів міжнародної безпеки, їх співпраці з іншими державами у форматі міжнародних організацій.

Замість політики геополітичної конкуренції та балансу сил можна було очікувати істотного підвищення ролі міжнародних організацій та міжнародної правової системи у підтриманні миру і стабільності у світі. Водночас, слід визнати, що створені у повоєнний час структури міжнародної безпеки не могли бути достатньо ефективними, оскільки самі формувалися в умовах компромісів і поступок між великими державами, зацікавлених у збереженні свого впливу на прийняття рішень. Сама ідея підтримання миру шляхом консенсусу великих держав, закріплена у статуті ООН у вигляді їх права вето на рішення Ради Безпеки ООН, фактично містить можливість розподілу сфер відповідальності, що дуже легко перетворюється у розподіл зон геополітичного домінування. Так, вважалося що країни соціалістичного табору знаходяться під опікою СРСР, тоді як Західний світ – під безпековою парасолькою США.

Подібним чином, недостатньо ефективні механізми були закладені в основу діяльності такої загальної міжнародної інституції з питань безпеки як ОБСЄ, яка також формувалася у часи Холодної війни шляхом компромісів та поступок держав з двох військово-політичних та економічних таборів, які на той час розподіляли Європу навпіл. Попри достатньо позитивні декларації Гельсінського Заключного Акту механізми реалізації його положень не надають можливостей оперативного запобігання кризовому розвитку подій та врегулювання конфліктних ситуацій. Більш того, навіть така потужна система колективної безпеки як НАТО демонструє недостатню готовність протистояти сучасним викликам з огляду на складні і повільні процеси прийняття рішень та відсутність ефективних механізмів запобігання та ліквідації загроз нетрадиційного і асиметричного типу. Внаслідок кризи, започаткованою агресією РФ в Україні, вийшли на поверхню не лише вияви інституційної слабкості організацій з питань міжнародної безпеки (НАТО, ЄС, ООН, ОБСЄ), але тактичні й стратегічні прорахунки в оцінці та розумінні природи постбіполярного середовища безпеки, яких припустилися як названі організації, так і ключові міжнародні гравці.

Уявлення про зменшення ролі «жорстких загроз», насамперед на Європейському континенті, виявилися передчасними. Далася взнаки й тенденція до постійного скорочення видатків на оборону в країнах-членах НАТО. В умовах нападу Росії на Україну і окупації Криму ключові елементи європейської безпеки – НАТО, ЄС, ОБСЄ – виявили вкрай недостатню ефективність. Це стосується насамперед відповідних структур ЄС. Європейський Союз, віддавна сконцентрований на засобах «м'якої сили», опинився в ситуації застосування Росією засобів «жорсткої сили» і комбінування воєнних і цивільних засобів в ході гібридної війни. Однак діяльність ЄС могла б бути ефективною у протистоянні економічним,

фінансовим, енергетичним загрозам. Крім того, тактика «залучення» РФ, або її умиротворення, що базувалася на загальній стратегії ставлення до Росії як партнера Заходу, зазнала поразки.

Зрозуміло, що оскільки міжнародні інституції з питань безпеки не є достатньо ефективними, то залишається два шляхи – або радикальна реформа міжнародних безпекових організацій, або відповідальність за мир і стабільність як і раніше переводиться у площину взаємодії великих держав. Якщо на Заході майбутнє міжнародної безпеки бачать у категоріях глобалізованого світу, у якому протидія сучасним загрозам вимагає координації зусиль усіх держав світової спільноти, то керівництво РФ схиляється до геополітичної парадигми, коли питання безпеки вирішуються за зонами відповідальності багатополюсного світу.

Коли після руйнування СРСР функції постійного члена РБ ООН були передані до РФ, світова спільнота таким чином надала величезний кредит довіри одній з колишніх радянських республік, найбільшій за розміром, яка фактично перейняла на себе функції ядерної держави. Передбачалося, що нове керівництво Кремля з повагою ставитиметься до принципів міжнародного права та поважатиме права нових незалежних держав. Однак ці сподівання не справдилися.

Отже, можна очікувати, що у випадку таких серйозних порушень міжнародного права Москвою, має бути розпочатий зворотній процес позбавлення РФ функцій постійного члена РБ ООН, як держави, що знехтувала довірою світової спільноти. Для цього достатньо лише скасувати відповідне рішення ООН. Московські політики за інерцією свого геополітичного мислення продовжують вважати пострадянські країни своєю «зоною відповідальності», тобто домінування, що на практиці, за уявленнями Кремля, означає право втручатися у внутрішні справи нових

незалежних держав включаючи застосування збройної сили під приводом захисту «співвітчизників» або «російськомовних» громадян в інших країнах.

Таке право зафіксовано в офіційних документах РФ стратегічного характеру. Кремль продовжував також зараховувати до сфери своїх інтересів та впливів і європейські посткомуністичні держави, а отже був дуже незадоволений, коли останні цілими групами почали набувати членство у НАТО та ЄС. Це трактувалося не як зміцнення європейської системи колективної безпеки, а як експансія НАТО на Схід і ущемлення інтересів Москви. Таким чином, говорячи про кризу системи міжнародної безпеки, не можна все зводити лише до питання неефективності міжнародних організацій. У їхній структурі від початку закладений механізм функціонування, на який вирішальний вплив мають великі держави. Від того як складаються відносини між впливовими державами та ключовими акторами міжнародної політики фактично залежить і ефективність міжнародно-правових інститутів. Уявлення щодо протиріч багатопольного світу або зіткнення цивілізацій як джерел глобальних конфліктів все ще знаходяться у межах конфронтаційних стереотипів бачення міжнародних відносин, надають певного виміру геополітичній парадигмі.

Конфлікт систем цінностей не щезає з порядку денного світового розвитку, а лише набуває іншого виміру. Але насправді ціннісні системи сучасного глобалізованого світу і Кремля різного порядку – йдеться не про зіткнення або конкуренцію різних цивілізаційних моделей, наприклад, західної та греко-православної, а скоріше про зіткнення сучасного варварства і цивілізації у широкому сенсі. Не можна заперечувати, що кожна з великих потуг має свої інтереси у світовому просторі та намагається їх реалізовувати, враховуючи сили та потенціал могутності

інших впливових акторів. Це означає, що до певної міри уявлення традиційної геополітики спрацьовують і в сучасному світі.

Водночас, слід розуміти, що за останні десятиліття умови функціонування міжнародного безпекового середовища істотно змінилися. Головні риси цих змін окреслюються наступними обставинами. Сутністю сучасних процесів глобалізації є формування світової економічної системи із високим рівнем взаємопов'язаності економік окремих держав та регіональних інтеграційних підсистем. Транснаціональні корпорації розповсюджують свою діяльність у багатьох країнах та регіонах. Вільне пересування робочої сили, капіталів, товарів та послуг, розвиток систем комунікації робить кордони між державами все більш умовними.

Співробітництво і кооперація стає більш вигідним засобом у відносинах між державами аніж конфронтація і конфлікти. Боротьба за ресурси які становили один з головних мотивів традиційної геополітики, втрачає сенс в умовах, коли їх можна придбати на вільному ринку. Вирішальним ресурсом, який стає головною рушійною силою прогресивного розвитку стає інформація, виробництво і використання знань. У розвитку світової економіки останніх десятиліть набувають сили процеси регіональної інтеграції, які визначають напрямки і пріоритети сучасного стану глобалізації господарського життя, формуючи середовище глобальної конкуренції і впливають на усвідомлення перспективних інтересів країн і регіонів світу.

В нових умовах, коли перед багатьма країнами стоять завдання економічної і соціальної модернізації, утворення нових систем співробітництва спрямовано на формування економічних моделей, що надають нове поле можливостей, сприяють розробці масштабних міжнародних проектів, які важко реалізувати в межах старих структур. У

таких умовах змінюється сенс уявлень про національну та міжнародну безпеку. Пріоритетною стає безпека людини, держава та національно-політична організація суспільства виконують функцію забезпечення умов для безпечного життя і розвитку людини. Змінюється характер сучасних загроз безпеці. На перший план виходять загрози життю людини – міжнародний тероризм, міжетнічні конфлікти, торгівля людьми, міжнародний кримінал, кіберзлочинність, нелегальна торгівля зброєю, наркоторгівля, екологічні проблеми, взаємозалежність економік, неконтрольовані міграційні процеси, до чого спонукають демографічні, соціальні, технологічні та природні кризи.

Продовжує існувати загроза виникнення нових та ескалація тліючих міжетнічних та міждержавних конфліктів, особливу небезпеку складає відновлення конфліктів у Придністров'ї та на Кавказі. Регіональні конфлікти, що існують на етнічному та міжконфесійному ґрунті, але також інспіровані зовні, не могли б набути загрозливих масштабів без постійної зовнішньої підтримки. Місцевий сепаратизм, який фактично стає знаряддям імперської політики РФ, перетворюється на один із провідних чинників продукування та підтримки нестабільності у регіоні. Невирішеність конфліктних ситуацій, їх штучне «заморожування», постійна ескалація напруженості у державах регіону обумовлює посилення інших загроз, зокрема, таких як нелегальна міграція, контрабанда, нелегальний обіг зброї, торгівля людьми, неможливість гарантування безпеки транспортних шляхів та надійного постачання енергоресурсів, активізація міжнародного тероризму тощо. Новітні загрози виникають із самої природи сучасних міжнародних відносин й на сьогоднішній день вже стали об'єктивним явищем. З огляду на це, національного рівня гарантування безпеки недостатньо для їх попередження й подолання.

Ізоляціонізм та різноманітні форми його прояву, такі як автаркія, класичні форми твердого нейтралітету, відмова від адекватних дій щодо зовнішньої агресії і від врахування небезпеки з боку певних внутрішньополітичних процесів у країнах-сусідах, є невиправданими з точки зору національних інтересів. Покладання на подібні форми приховування та уникнення загроз в умовах глобалізованого світу не лише не забезпечує надійного захисту від них, але створює додаткові проблеми. Подолання цих загроз, з огляду на їх транснаціональний характер, потребує спільних зусиль країн світової спільноти. За останні десятиріччя міжнародні організації та окремі держави та їх угруповання зосередили свої зусилля саме на створенні механізмів протидії новітнім викликам та загрозам, приділяючи меншу увагу традиційним системам військово-оборонного типу. Формування сучасної світової політичної системи неможливе без утворення універсального відкритого простору міжнародного спілкування якісно нового рівня.

Загальною тенденцією розвитку людської цивілізації є спрямування до організації глобальних систем продуктивної діяльності, пов'язаної із спільними універсальними моделями комунікації. В сучасних умовах протидіяти глобальним загрозам можна лише засобами, можливості для яких створює система міжнародних відносин. Головними формами такої протидії є створення глобальних та регіональних моделей безпеки з колективними засобами попередження загроз та їх подолання. Крім необхідності пошуку колективних форм гарантування безпеки на глобальному рівні, сучасний світ накладає на всіх його суб'єктів й глобальну відповідальність. Ігнорування негативних та загрозливих тенденцій, що відбуваються в одному кінці світу, рано чи пізно, але неминуче призводить до виникнення цих процесів біля кордонів або безпосередньо у нашій країні.

Тож сучасна держава, яка прагне називатися відповідальною, не має права уникати сучасних викликів глобалізованого світу прикриваючись тими або іншими причинами – географічними, політичними, економічними, а має сприймати їх й знаходити адекватні відповіді.

РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

2.1. Глобалізація та міжнародна безпека суспільства

Останнє десятиліття XX століття – початок XXI століття охарактеризувало світову арену суттєвими змінами, які ще протягом багатьох років будуть визначати пріоритетні напрямки розвитку людства. Глобальні трансформації формують принципово нові характеристики світового порядку, у вигляді суперечливих тенденцій постають міжнародні процеси, нові виклики та загрози міжнародній безпеці виникають на постійній основі. З формуванням сучасного глобального простору безпеки і стабільності тісно пов'язаний розвиток усіх країн світу. Третє тисячоліття характерне тим, що будь-яка країна може залишитися поза магістральним цивілізаційним розвитком у тому випадку, якщо її лідери не будуть рахуватися з новими вимогами та правилами гри, які формуються у безпековому просторі.

Процеси інтеграції сучасного світу побудували такі могутні міжнародні структури, які зараз впливають на подальшу долю будь-якої держави, часто не рахуючись із нормами міжнародного права та існуючими міжнародними домовленостями. Встановлені принципи, які протягом останніх 400 років (після підписання Вестфальського мирного договору 1648 року) будували систему міжнародних відносин, а конкретніше: суверенітет держав, невтручання у внутрішні справи іншої країни, недоторканість кордонів тощо – у наш час підлягають сумніву шляхом практики війн з тероризмом, зупинення геноциду та порушення прав людини систематичного характеру, підтримки у будь-якій країні чи регіоні світу демократичних нахилів. Головна мета в очах багатьох держав – адаптованість навколишнього простору безпеки до «правил гри» у глобалізованому світі. При цьому, держави мусять взяти до уваги критерії морально-етичного характеру власної політики міжнародною спільнотою. У той ж час, глобальні та регіональні системи безпеки виявляються

нездатними до ефективної реакції на низку нових загроз воєнного та невоєнного характеру.

Термін «глобалізація» дуже широко вживається у сучасних документах офіційного характеру, науковій літературі та публіцистиці. Створення, застосування та розповсюдження ядерної зброї та її носіїв стали провідним фактором глобалізації безпеки. Це об'єднало та стиснуло глобальний безпековий простір і відтепер він не вміщає в собі місця для сховку у випадку термоядерної війни, яка по факту покладе край будь-якому відтворенню. Ядерний фактор сприяв появі специфіці у всіх без винятку глобалізаційних процесах, саме тому сама епоха глобалізації, яка тримає і до сьогодні, у безпековому вимірі розпочався з першим використанням ядерної зброї 6 серпня 1945 року і, відповідно, еволюціонувала після усвідомлення факту смертності людства, кінець існування якого може покласти глобальна термоядерна війна.

Глобалізація є процесом, який втілює у собі трансформацію просторової організації світу, його регіонів, соціальних відносин та взаємодій – це вимірюється за допомогою таких показників як тривалість, швидкість, інтенсивність, вплив. Вони породжують міжконтинентальні та міжрегіональні потоки та структури активності, проявів влади, взаємодій. Дані потоки відносяться до переміщень фізичних об'єктів, а також людей, знаків, символів та інформації у часі та просторі, а структури – це уже вредаговані стійкі взаємодії між точками перетину діяльності або центрами влади, незалежними агентами, які відповідають встановленим шаблонам.

Символом, квінтесенцією виклику безпеці епохи глобалізації стала атака на території США 11 вересня 2001 року. Тероризм виник задовго до цієї події, проте засобів та мотивації діяти саме у такий спосіб, терористів

підштовхнула саме глобалізація (хоча б той факт, що саме завдяки прямим телевізійним репортажам всесвітнього масштабу у реальному часі, а це надає можливість терористам перетворити терористичний акт у всесвітнє шоу).

У зв'язку із сучасною системною глобальною фінансовою, екологічною, економічною, демографічною кризою, почалась розмова про закінчення глобалізації, тому що відтепер всі держави почнуть закриватися у пошуку порятунку на власних національних територіях, чи, ще гірше, почнуть геополітичну боротьбу щодо силового розподілу у дусі XIX – XX століття, коли центр світової системи почне переміщатися із Заходу на Схід, в Китай чи Індію, або ж в два місця водночас, а Європейський Союз перетвориться у так званий Євроленд (за аналогією Діснейленду, тобто не більше, аніж розважальні атракціони), тому що через відсутність особистої силової зброї Європа втратить усі свої важелі впливу. Проте, як доводять вчені з корпорації РЕНД, ці страхи безпідставні, чи, як мінімум, передчасні. Мудрі ідеї та успішні дії в епоху глобалізації повинні подолати кризу. Вони мають бути засновані на конкретному розумінні основ стратегії, які необхідні для відвернення загроз сучасного світу.

Для вирішення цих проблем, національна стратегія безпеки вимагає створення стратегічної концепції та теорії, набору інтегрованих стратегій задля врегулювання окремо кожної конкретної загрози, а також координованого набору підходів політичного характеру для втілення цих стратегій та кожного її компоненту, впорядкованого плану дій, які логічно будуть розгортатися з плином часу. Ця стратегія повинна бути прив'язана до положень вихідного типу, тому що у сучасному швидкоплинному світі головне завдання повинно полягати у тому, щоб процес змін був спрямований у правильне русло, а не було зупиненим.

Дана стратегія вимагає також конкретно визначеного направлення та окреслених цілей – не обов'язково притримуватись плану чіткого кінцевого успіху, але обов'язково повинне бути наявне гнучке уявлення про дії, за яких можна впоратись із сучасними загрозами та втілити план, який у перспективі буде сприяти глобальній стабільності і, одночасно, запобігати погіршенню ситуації, а конкретно в окремих регіонах світу. Саме таке бачення повинне ґрунтуватись на цілях, що є досяжними у практичному плані для того, аби гарантувати той факт, що пріоритети розставлені правильно, а ресурси розміщені доцільно.

Хоч зараз перемога над тероризмом і є життєво необхідною, ліквідація сучасних центрів тероризму та урядів диктаторського режиму не може гарантувати абсолютно мирний світ, якщо південна дуга нестабільності залишиться киплячим котлом, США вступають у протистояння з Китаєм чи Росією, а у малозабезпечених регіонах вибухнуть оскаженілі етнічні насилля та нова диктаторська агресія. Так само немає змоги створити стабільне майбутнє з допомогою лише налагодження дружнього контакту між великими державами, та сподіватися на краще у інших місцях світу, у той час коли інші регіони горітимуть у вогні конфліктів та війн. В еру форсованої глобалізації проблеми світової спільноти проблеми уже не можуть розглядатись лише з суто геополітичної сторони.

Стратегія міжнародної безпеки має працювати в небезпечному, швидкоплинному світі глобалізації та постійних змін в умовах майбутнього, яке є непередбачуваним з декількома варіантами розвитку подальших подій. Загрози сучасного світу важко ліквідувати через ті прості формули, які могли б бути ефективні за часів, до прикладу, холодної війни чи ілюзорного затишшя 1990-х років. Політичні підходи минулого часу зачасту мали вигляд ефективності виключно на папері, а у реальному

світі нерідко зазнавали невдач. До прикладу, політика США на Близькому Сході має достатньо прикладів провалів та невдач, а також спотвореної політики. Саме тому варто вбачати вірогідне співвідношення між діями та результатами із урахуванням потенційних глобальних наслідків, як неочікуваних та і запланованих. Глобалізація обмежує поле діяльності урядів конкретних країн з можливістю незалежного формування власних суспільств, ізольованого вирішення проблем, які охоплюють національну територію.

Основи теперішньої глобалізації почали закладатися відразу після закінчення Другої світової війни. Стратегія цього поділялась із трьох елементів, а саме: забезпечення безпеки, економічних ринок та демократизація. Відповідно до цього були створені такі інститути як НАТО, програми відновлення Німеччини та Японії, ГАТТ, система підтримки демократичних некомуністичних режимів, МВФ і Всесвітній банк. Важливою та необхідною передумовою глобалізації була відсутність воєнних дій чи гострої внутрішньої боротьби у більшості регіонів світу.

Існують три головні фактори, які сприяли процесам глобалізації. Першим фактором є той факт, що розвиток глобальної системи капіталістичного характеру відбувався у результаті подальшої фрагментації системи міжнародно-політичної арени на держави, які конкурують у пост-біполярному світі. Розподілення політичної влади поміж цілими рядами держав дало змогу приватним гравцям із специфічними, не пов'язаними із конкретними місцями активами (тобто невеликими у глобальних масштабах) уникнути національних юрисдикцій, грати на протиріччях поміж різними державними акторами та розширити власну присутність за кордонами.

Другим фактором є те, що донедавна більша частина виробництва виявилась недостатньо мобільною. XX століття охарактеризоване саме тим, що технологічні зміни знизили вартість зв'язку та транспорту, а отже втягнули набагато більші сегменти економіки та суспільства до сфери міжнародної взаємодії. А відповідно третім фактором є те, що внутрішньополітичні структури промислово розвинених країн створили сфери приватної діяльності й потім допомогли спроектувати їх на міжнародну арену. Саме ці приватні актори є двигунами глобалізації. Її основною силою є революція інформаційного характеру. Інша не менш рушійна сила - це ринкова конкуренція, яка змусила корпорації великого розміру поширити власні операції на інші нові країни.

Саме той факт, що XXI століття характерне тим, що дослідники, дипломати, політики перемістили акцент із взаємної залежності учасників у міжнародних відносинах у сторону тенденцій глобалізації у світовій політиці та економіці. Це було зумовлено зростанням впливу нових критеріїв щодо діяльності світової спільноти, які проявили себе останнім часом. За словами С. Стендж, у результаті, міжнародна політична економія уже не може називатись підрозділом міжнародних відносин. Більш за все, міжнародні відносини стануть підрозділом міжнародної політичної економії.

Інший спосіб визначення глобалізації - переплітання юридичних та організаційних категорій. Р. О'Браєн окреслив такі види діяльності:

- внутрішня діяльність;
- міжнародна діяльність, що пов'язана з продажем товарів і послуг, фінансовими потоками, рухом людей через кордони;
- багатонаціональна діяльність, що пов'язана з діяльністю більш ніж однієї країни одночасно;

- офшорна діяльність, що проходить поза юрисдикцією конкретних держав;
- глобальна діяльність, що відрізняється міжнародним, багатонаціональним і офшорним ступенем інтеграції й координації.

Приватизація державних функцій, які пов'язані із використанням військової сили, є важливою тенденцією світової політики, яка з'явилася на рубежі XX і XXI століть. Саме це і є відображенням зміни природи незалежності та суверенітету в епоху глобалізації. Хоча цю тенденцію почали обговорювати лише наприкінці 1990-х років, вона не є повністю новою. Нова якість глобалізації полягає не тільки у тому, аби підвищити рівень взаємної залежності та взаємної важливості держав. Фактично послаблюється внутрішня незалежність держав із достатньо широкого спектру у політичних питаннях. Саме глобалізація обмежує здатність урядів конкретних країн мати вплив на їх суспільство та вирішувати власні проблеми на національній території самостійно. У результаті виникає повністю нова глобальна система політичних відносин, яка поділяється на безліч підсистем, які є взаємозалежними, при цьому взаємозалежна глобальна система впливає на складові цих підсистем.

Місцеві конфлікти, навіть якщо вони не виходять на рівень цієї глобальної системи, мають властивість розвиватись під її впливом. При цьому, найближче майбутнє повинно принести встановлення глобального стабільного порядку на тривалий період. Можливо, задля вирішення цих проблем будуть виникати нові глобальні організації, проте поки більш практичним є замінювання вже існуючих функцій, аби надати їм здатності відповідати на виклики безпеки нового формату. Проте водночас вони не мають втрачати можливість попередити активування традиційних викликів, не допустити великої війни між провідними країнами світу, підтримувати глобальну стабільність. Глобальна система розтушовує

попередні межі між внутрішньою та зовнішньою політикою, а також між національною та економічною безпекою. Події у одній сфері обов'язково матимуть наслідки в іншій. Зовнішньополітична стратегія умов глобалізації має ґрунтуватися на міждисциплінарному аналізі, який повинен враховувати усі аспекти глобалізації, що включає торговельні, технологічні, політичні, фінансові, військові, культурні, соціальні, релігійні, історичні, психологічні.

Безпека суспільства - це поняття, зміст проблеми. “Безпека суспільства” - це загальний термін, який призначений для визначення зусиль, які спрямовані на подолання сучасних загроз безпеки. Поняття “безпеки суспільства” формувалось шляхом усвідомлення феномену згуртованості та ідентичності суспільства як джерел стабільності чи, навпаки, нестабільності. Найбільш впливова ідея концептуального розширення досліджень безпеки 90-х років Копенгагенської школи є поняття безпеки суспільства.

Концепція фактично зводилась до загроз невійськового характеру та невійськових рішень, у той час, коли суб'єктом є не держава (національна безпека), чи індивідуум (особиста захищеність та безпека), а саме суспільство. Копенгагенська школа долучилась до розвитку понять безпеки, виділивши відповідні дисципліни, такі як вивчення безпеки, міжнародні відносини, стратегічні дослідження, аналіз конфлікту). Завдяки цьому з'явилася змога дослідити вбивство людей через політичні мотиви їх же урядом чи іншими сегментами суспільства і можливість обґрунтувати загибель осіб внаслідок соціального будівництва, не звертаючи уваги на те, наскільки абстрактною та суб'єктивною вона може бути.

Безпека суспільства залежить від спроможності суспільством продовжувати існування у існуючому стані не зважаючи на мінливі умови,

які були спровоковані глобалізацією та гіпотетичними чи реальними загрозами. Для безпеки такого типу існує ряд загроз, коли ряд суспільств вбачає загрозу власній ідентичності. Новий вимір, що піддається подальшому аналізу і є безпекою суспільства, адже він покликаний заповнити відстань між захищеністю людей та державною безпекою. Саме визначення “безпека суспільства” вперше було вжито Б. Бузаном у книзі “Люди, держави та страх” у 1991 році. Безпека суспільства займала лише п'яту частину у секторі, який містив у собі п'ятивимірному підході щодо теорії безпеки, яка стоїть поряд із військовою, економічною, політичною та екологічною безпекою. Проте, у даному дослідженні усі виміри Бузана, включаючи із виміром суспільства, знайшли своє місце у секторі державної безпеки.

Суспільство, до прикладу, займало лише один сектор, де відчувалася б загроза державі. У книзі “Ідентичність, міграція та новий план безпеки у Європі” Оле Вівер вказує на те, що попередній 5-вимірний підхід Бузана став недостатньо переконливим у контексті безпеки сучасного суспільства. Відповідно до цього, він запропонував більш актуальну та оновлену концепцію даної теорії, своєрідне переосмислення не конкретно 5-ти секторів державної безпеки, а всього двох аспектів - держави та безпеки суспільства. Безпека суспільства так і залишається сектором безпеки державного характеру, проте вона також є і об'єктом безпеки, який має власні права. У той час коли державна безпека визначає загрозу суверенітету (коли держава втратила суверенітет, вона не здатна існувати як держава), безпека суспільства стосується лише загроз для ідентичності суспільства (у тому разі, якщо суспільство втратить ідентичність, воно не здатне вижити як суспільство).

Безпека суспільства стосується також сприйняття суспільством загроз та його реакцію на уявні чи реальні загрози власній згуртованості

чи ідентичності. Детермінанти безпеки суспільства також можуть бути внутрішніми (внутрішні фактори суспільства) або зовнішніми (двосторонні, багатонаціональні, глобальні чи регіональні фактори).

Отже, етнічні конфлікти всередині держав, порушення прав меншин, є загрозами безпеці суспільства, а також загрозами для держави. Питання імміграції, яка інтенсифікувалася в епоху глобалізації, у багатьох західноєвропейських країнах вже в 1990-х роках розглядалося як потенційна загроза безпеці суспільства. Процеси глобалізації, що підривають традиційні цінності та звичаї, також можуть нести загрозу суспільству. Водночас радикальний регіоналізм та сепаратизм є загрозами безпеці суспільства, особливо його згуртованості. Антизахідний антиглобалістський націоналізм та релігійний екстремізм є також загрозами. Загрозами безпеці суспільства вважаються також загрози індивідуальному існуванню.

З іншого боку, такі питання як, наприклад, відмова від власної грошової одиниці на користь монетарного союзу із сусідніми країнами, не розглядаються як загрози безпеці суспільства, оскільки вони, як правило, не загрожують способу життя індивідумів у суспільстві та державі. Вертикальна міждержавна конкуренція походить від інтеграції до ширшого культурного співтовариства або розпаду на менші культурні союзи. Даний процес можна спостерігати у поточній експансії Європейського Союзу на ряд суспільств, які заявляють про своє побоювання бути інтегрованими до ширшої європейської ідентичності.

Використання концепції “безпеки суспільства” дозволяє пояснити, яким чином міграція, телебачення та радіо, результати виборів та мова навчання можуть призводити до серйозних конфліктів між суспільствами або між державою та суспільством.

Згідно з підходами Вівера, у міжнародній системі безпека суспільства стосується його здатності продовжувати своє існування за умов глобалізації та потенційних чи актуальних загроз. Більш детально це стосується стабільності, з прийнятними умовами для еволюції, або традиційних схем мови, культури, зв'язку, релігійної та національної ідентичності та звичаїв. Зважаючи на сучасну міжнародну ситуацію та занепокоєння глобальною безпекою, безпека суспільства має включати елементи довгострокової взаємної довіри, передбачуваності та спільних інтересів, а також адекватні інструменти державної політики.

2.2. Роль міжнародних організацій в формуванні та трансформації системи безпеки

За умов глобалізації світу, міжнародні організації - формальні об'єднання держав, що наділені спеціалізованою чи універсальною компетенцією, які маю змогу виступити у ролі колективних акторів,

діяльність яких є цілеспрямованою та водночас відображаючою воєвиявлення певних окремих держав. Головною функцією організацій міжнародної системи є формування спільної загальної цілі кожної держави-члена, визначення засобів для їх досягнення. Міжнародні організації відіграють роль певних банків із інформацією, що несуть в собі певні проблемні питання, одночасно із цим вони сприяють створенню шаблонних стандартів певних окремих галузей міжнародного співробітництва.

У рамках міжнародних організацій, діяльність їх членів регулюється шляхом створення системи правил та норм, порядку дій, тобто чітко визначеного алгоритму. Саме він формує певну організаційну структуру. Структура організацій впливає на діяльність, взаємодію їх членів між собою. Структура дозволяє системно поєднувати поміж собою конкретні окремі індивідуальні дії акторів, які є довготривалими. Ними досягаються певні спільні результати. Організація повинна звести до мінімуму непрозорість, хаотичні невпорядковані дії держав-членів, їх багатозначність, і відповідно до цього формувати чіткі лінії діяльності та зв'язки між собою.

ООН як провідна установа глобального характеру, яка займається забезпеченням безпеки, її органи, відіграють вагому роль щодо запобігання та усунення міжнародних конфліктів та ситуацій, які можуть призвести до непорозумінь чи викликати міжнародну суперечку, продовження якої може становити загрозу міжнародній безпеці та миру. Вирішення міжнародних суперечок мирним шляхом здійснюють три головні органи ООН: Рада Безпеки, Генеральна Асамблея та Міжнародний суд. Окрім положень Статуту, органи ООН у своїй діяльності із запобігання та вирішенні суперечок керуються резолюціями ГА ООН, а конкретніше Декларацією щодо запобігання та усунення суперечок та ситуацій, що загрожували б

міжнародному миру та безпеці і звісно ж про роль ООН у цій галузі (1988 рік); Декларацією щодо встановлення фактів Організацією Об'єднаних Націй в галузі підтримання міжнародного миру і безпеки 1991 р. тощо.

Згідно із Статутом ООН, Рада Безпеки несе відповідальність за підтримку міжнародного миру та безпеки, володіє найобширнішими повноваженнями щодо вирішення міжнародних суперечок. Рада Безпеки має право, у разі, якщо вважає за необхідне, вимагати від держав мирного розв'язання суперечок. Пункт 1 ст. 36 Статуту ООН наділила Раду Безпеки повноваженнями щодо надання рекомендацій сторонам, які вступили у суперечку, належну процедуру та методи врегулювання суперечок. Юридичні суперечки повинні бути передані до Міжнародного суду (п. 3 ст. 36). У тому разі, якщо учасники суперечки не здатні дійти до компромісу, Рада Безпеки на підставі статей 37, 38 Статуту здатна визначити конкретно окреслені умови вирішення суперечки по суті чи на прохання сторін, дати рекомендації з метою мирного вирішення суперечок.

Рада Безпеки також має право власноруч розслідувати суперечливу ситуацію. Таким чином, функціонал Ради Безпеки включає надання послуг, посередництва, слідчих дій, організацій узгоджувальних комісій. Рішення, вказівки, висновки Ради Безпеки мають виключно рекомендаційний характер. У ході підготовки до усунення чи запобігання конкретних суперечок та ситуацій Рада Безпеки розглядає різноманітні засоби, які є у її арсеналі (до прикладу, призначення Генерального секретаря ООН доповідачем щодо певного конкретного питання).

Основна мета НАТО досягається забезпеченням розвитку демократизаційних інституцій та мирного врегулювання суперечок; стримуванням та захистом від загрози агресії будь-якої держави-учасника; зберіганням стабільності в Європі. У квітні 1999 року на

Вашингтонському саміті НАТО було схвалено чергову Стратегічну концепцію Альянсу, що враховувала реальну картину про зміни воєнно-політичної обстановки, а також визначила з-поміж іншого нові задачі Альянсу з ціллю посилення стабільності та безпеки у євроатлантичному регіоні. Перша варіація стратегії НАТО була відомою як “Стратегічна концепція оборони північноатлантичної території”, яка була розроблена 1949-1950 роках. Вона визначала стратегію широкопрофільних операцій з територіальної оборони. У середині 50-х років виробилась стратегія “масового удару”, у якій акцентувалась увага на стримуванні, яке ґрунтується на загрозі відсічі НАТО будь-якої агресії проти її держав-членів всіма можливими засобами. З 1976 року, після активних дебатів щодо поняття “масовий удар”, воно було замінено поняттям “гнучке реагування”. Дана концепція розроблена задля того, аби агресія будь-якого типу була розглянута у плані пов’язаності із найбільш неприйнятними ризиками.

Через два роки після падіння Берлінської стіни було закріплено абсолютно нову Стратегічну концепцію. Головним завданням Альянсу залишалась безпека країн-членів НАТО, проте нова концепція об’єднувала специфічні зобов’язання роботи над удосконаленням та розширенням загальноєвропейської безпеки. У 1997 році керівництво Альянсу та держав-членів домовились переглянути та оновити Концепцію для того, аби воно віддзеркалювала зміни, які відбулися в Європі за час, що пройшов з моменту її прийняття та одночасно підкреслила б відданість Альянсу до колективної оборони та трансатлантичним зв’язкам. Концепція 1999 року дала змогу підтвердити той факт, що головна та непохитна ціль Альянсу - збереження безпеки та свободи його держав-членів військовими та політичними засобами.

Значного імпульсу щодо діяльності Альянсу в нових умовах надав Празький саміт НАТО 2002 року, результатом якого було прийняття воєнного концепту про протидію міжнародному тероризму, прийняття рішення щодо створення Сил реагування НАТО, було розроблено комплекс заходів щодо підвищення військової спроможності держав-членів, забезпечення співробітництва спеціальних служб, ліквідації наслідків катастроф техногенного та природного характеру, а також створення захисту від зброї масового знищення.

Варто сказати про те, що за весь період існування Північноатлантичного альянсу, його збройні сили жодного разу не були спроможні бути задіяними у таких різних по спрямованості і своїй суті операціях і на такому широкому географічному просторі. Проте, повністю завершеною з точки зору військового характеру варто вказати лише на операцію НАТО «Allied Harmony» у травні 2003 року в Македонії.

Інші європейські інститути, такі як ЄС, РЄ, ОБСЄ також посідають важливе місце у сфері безпеки, проте чисельність держав-членів НАТО та її можливості мають змогу дозволити блоку зайняти особливе місце, що пов'язане з тим, що Альянс може виконувати абсолютно усі ключові функції у плані забезпечення безпеки та миру. Широкий підхід до проблем безпеки віднайшов власне відображення у трьох взаємно зміцнювальних факторах політики союзних держав у сфері безпеки: співробітництво та збереження колективних оборонних можливостей, діалог. Уособленням колективного характеру НАТО служать практичні механізми, які засновані на інтегрованій військовій структурі, характерними рисами якої є колективне планування сил, багатонаціональні формування та їх розміщення за межами національних територій, надсилення підкріплень, загальні стандарти щодо оснащення, підготовки та забезпечення військ,

спільні, взаємні навчання та співробітництво у сферах інфраструктури та озброєнь.

Сучасні загрози, які пов'язані зі численними ризиками серйозного характеру такі як міжнародний тероризм, некерованість країн, які зазнали краху у державній владі, розповсюдження зброї масового знищення, організованість злочинів, погіршення екології та пов'язані з цим загрози безпеці, природні та техногенні катастрофи. Аби ефективно боротись із загрозами, варто розвивати широке партнерство та взаємодію між ЄС та НАТО. Ці дві організації повинні спільно, ефективно співпрацювати у сфері оборони та безпеки, більш того, що переважна кількість європейських держав на сьогоднішній день є членами цих обох структур.

Можна стверджувати, що головна увага під час розробки нової Стратегічної Концепції має зосередитись на наступних основних і під час спірних питаннях: загальна безпека в протистоянні сучасним загрозам, співробітництво з міжнародними міждержавними та неурядовими організаціями, взаємодія НАТО з Європейським Союзом, забезпечення стабільного безпекового оточення, глобальне партнерство, підвищення ефективності, розширення НАТО. З питання загальної безпеки в протистоянні сучасним загрозам НАТО потребує більш глибокого погляду на колективну оборону і солідарність в новій безпековій обстановці. Незмінним залишається положення про колективну оборону і колективні дії у випадку агресії або загрози агресії одній із країн-членів. В той же час, нова Концепція повинна передбачити виклики, з якими стикаються країни-члени (тероризм, кібератаки, глобальне потепління, енергетична залежність) і додаткові можливості, які необхідно розвивати, щоб захистити населення країн-членів від нових загроз в майбутньому.

Більшість цих загроз не потребують класичної військової відповіді, але вимагатимуть від союзників взаємної підтримки. Передбачається, що країни-члени розширеного Альянсу можуть не діяти колективно з деяких питань, а можуть організовувати спільні дії окремих союзників, а не всього Альянсу, в сферах спільних загроз, як наприклад кібератаки, ядерні загрози або енергетичні загрози. Тому, неминучим є визначення нового змісту колективної оборони і солідарності союзників.

Провідні європейські держави не залишають плани зміцнити європейську ідентичність у сфері безпеки і оборони у власних інституційних рамках. Ключовим елементом спільної політики ЄС у сфері безпеки і оборони є збройні сили Євросоюзу чисельністю 60 тисяч осіб, метою створення яких є виконання оперативних завдань, передусім, на теренах Європи. Важливим досягненням у справі інтеграції у сфері озброєнь стало створення Європейського Агентства з питань оборони, схвалене на саміті ЄС у Брюсселі в 2004 році. Нова структура розбудовує оборонні спроможності та координує співпрацю європейських виробників зброї та військової техніки.

Аналізуючи перспективи європейської політики у галузі безпеки і оборони, можна говорити, що трансатлантичні зв'язки, принаймні, у коротко- і середньостроковій перспективах зберігатимуть свою ключову роль. Це пов'язано з тим, що суто європейський оборонний потенціал ще довго буде недостатнім, порівняно з можливостями Північноатлантичного альянсу, для ефективного реагування на сучасні виклики. Незважаючи на усі протиріччя між атлантичними союзниками, США не збираються відмовлятися від НАТО, яка є гарантом стабільності в Європі. Зі свого боку, Європа усвідомлює той факт, що в епоху глобальних ризиків та асиметричних загроз забезпечення власної безпеки без участі США неможливе.

Роль Організації з Безпеки та Співробітництва у Європі у становленні і розвитку міжнародної безпеки. Організація з безпеки і співробітництва у Європі (ОБСЄ), яка стала результатом трансформації та розвитку Ради з безпеки і співробітництва у Європі (НБСЄ), було започатковано як політичний консультативний орган, до якого ввійшли країни Європи, Центральної Азії та Північної Америки. В січні 1995 року вона набула статусу міжнародної організації. Внаслідок розпочатого у 1972 році процесу НБСЄ, у 1975 р. було ухвалено Гельсінський Заключний акт.

Цей документ охоплює широке коло стандартів міжнародної поведінки та зобов'язань, що регулюють відносини між державами-учасниками, заходів зміцнення довіри між ними, особливо в політично-військовій сфері, поваги до прав людини і основних свобод, а також співпраці в економічній, культурній, технічній та науковій галузях. 21 листопада 1990 р. у рамках НБСЄ відбулася зустріч на найвищому рівні, на якій глави держав і урядів 34 країн-учасниць ухвалили Паризьку хартію для нової Європи. Цим документом було засновано Раду міністрів закордонних справ країн-учасниць НБСЄ як головний форум для регулярних політичних консультацій.

Відповідно до Декларації Гельсінського саміту 1992 р. ОБСЄ розробила цілий ряд механізмів відрядження офіційних місій та особистих представників Голови ОБСЄ для встановлення фактів, подання доповідей, здійснення моніторингу та посередницьких функцій згідно зі своїми повноваженнями щодо врегулювання кризових ситуацій та запобігання конфліктам. Стосовно питань міжнародної та регіональної безпеки, на саміті в Будапешті 5—6 грудня 1994 р. глави держав та урядів країн НБСЄ започаткували широке комплексне обговорення усіх аспектів безпеки з метою розробки її концепції на XXI сторіччя і з урахуванням поточних дебатів з цих питань в країнах-учасниках. Декларація Лісабонського

саміту 1996 року про Систему спільної всеосяжної безпеки Європи у 21 сторіччі підтвердила, що європейська безпека вимагає як найширшої співпраці і координації між країнами — учасницями ОБСЄ та європейськими і трансатлантичними організаціями і визначила ОБСЄ як особливо ефективний форум для розвитку співпраці та взаємодоповнення між такими організаціями та установами. В декларації також було висловлено намір ОБСЄ поглиблювати співпрацю з іншими організаціями безпеки, дії яких є прозорими та передбачуваними, члени — поодинці й разом — дотримуються принципів і зобов'язань ОБСЄ, а членство базується на відкритих та добровільних обов'язках.

Отже, міжнародні організації та їхні органи відіграють важливу роль в підтриманні міжнародного миру і безпеки. Потенціал ООН як глобальної міжнародної організації не вичерпний у справі розв'язання міжнародних конфліктів та зміцнення міжнародної стабільності. Однією з основних характерних рис стратегії НАТО є об'єднання широкого підходу до безпеки, що включає політичні і військові засоби, які взаємодоповнюють один одного, з наголосом на співпраці з іншими країнами, які поділяють цілі Альянсу.

Стосовно ЄС, то головною тенденцією розвитку ЄС у XXI ст. стала тісна інтеграція не тільки в економічній, соціальній, а й у політичній та оборонній сферах. Одним із головних засобів цього зростання стає новий вектор європейської інтеграції — спільна європейська політика безпеки та оборони. Євросоюз розробив концепцію загальноєвропейської системи безпеки та власних сил швидкого реагування. У цьому напрямку одним із основних завдань стає діяльність із попередження та врегулювання криз поблизу кордонів ЄС. ОБСЄ має статус формального форуму для розвитку співпраці в сфері міжнародної безпеки, який намагається розширити

відносин зі всіма організаціями та інститутами, які займаються укріпленням всеосяжної безпеки.

2.3. Регіональна безпека в глобальному контексті

Широкий спектр ризику та загрози, які генерує нова ситуація глобалізованого світу, несе в собі заклик до нового трансатлантичного діалогу США та Європи задля нового погляду на проблему безпеки Європи. Європейці на даний момент проходять етап переосмислення своєї

ролі у сучасному світі після важливого етапу конституційних пошуків та роботи з втілення Лісабонської угоди задля створення стабільного Європейського Союзу, який перетворився на важливого гравця на міжнародній арені. Захід, частина якого є Європою, залишається невід'ємним джерелом підтримки стабільності у світовій системі та міжнародній безпеці. Війни в Афганістані та Іраку наочно продемонстрували обмеженість сили США у сучасному світі. Отже, і європейці, і північноамериканці потребують інституції, здатної вирішувати проблеми великої світової ваги.

У передбачуваному майбутньому для них такою інституцією залишатиметься НАТО, бо вона єдина забезпечує дійовий безпековий механізм, що, до речі, неодноразово використовувався Організацією Об'єднаних Націй. За останні два десятиліття чимало було зроблено для трансформації Альянсу, але цей процес не встигає за змінами у зовнішньому світі. НАТО була альянсом, зосередженим на євроатлантичному регіоні. У XXI столітті НАТО, ґрунтуючись на євроатлантичному регіоні трансформується в структуру, спрямовану на забезпечення системної стабільності поза своїми межами. Вибору немає, бо ефективна безпека в глобалізованому світі неможлива без легітимності й відповідної військової сили. По закінченні холодної війни НАТО успішно виконала роль регіонального політичного стабілізатора, який зосереджений на мікро менеджменті середовища безпеки в Європі.

Щоб діяти ефективно в глобалізованому світі треба пригадати, що НАТО була створена для забезпечення політичної та фізичної цілісності його членів, стабільності міжнародної системи за допомогою політичної солідарності, підтриманої достатньою військовою спроможністю. Трансатлантичні відносини повинні відповідати вимогам часу та змінам у міжнародній системі. В ідеальному світі зміни в Азії мали б привести до

появи нових великих держав, які стали б колегами і партнерами, не конкуруючи між собою. Однак попри існування АСЕАН, ШОС та інших регіональних інститутів міжнародного співробітництва, поки безпека в азійсько-тихоокеанському регіоні не спирається на дієві інституції типу Європейського Союзу або НАТО.

Отже, існує потреба у потужному чиннику стабільності. Тобто потрібен трансатлантичний контракт, зосереджений на новій НАТО, яка стане наріжним каменем глобальної стабільності. Зважаючи на швидкість і характер змін, які відбуваються в Азії, розповсюдженість екстремістських поглядів, які часто виглядають як наслідок глобалізації, та поширення технологій масової руйнівної сили єдиним способом захисту міжнародної системи, яку побудував Захід, є надання нового змісту трансатлантичним відносинам. Трансатлантичні відносини ніколи не були надто ефективними в малому масштабі безпеки (окремих локальних чи регіональних конфліктах), але вони завжди були дуже корисними у великому - глобальному масштабі. Альянсу необхідно поставити завдання дивитись уперед і не бути обмеженим дрібним суперництвом з приводу ієрархії та престижу. Цілком можливо, що з часом Китай стане важливим партнером Альянсу у забезпеченні стратегічної стабільності. На це вказує спільна стурбованість північнокорейською ядерною програмою і морським піратством.

Проте не можна заплющувати очі на три риси китайської військової модернізації. По-перше, Китай інвестує кошти в електронні засоби нападу і протидії. По-друге, Китай будує ВМС з допоміжною авіацією та сухопутними силами. По-третє, оборонні видатки Китаю в два-три рази більші за задекларовані. За цілковитої відсутності прозорості у сфері безпеки і оборони, трансатлантичним партнерам необхідно зважити наслідки появи такої військової сили. Коротко кажучи, оборонна політика

Китаю в перспективі здатна ще більше дестабілізувати і без того неспокійний регіон. Без азійської безпеки глобальна системна безпека неможлива. Водночас з переглядом стратегії трансформація збройних сил НАТО є найбільш терміновим завданням Альянсу.

Ці два процеси невід'ємно пов'язані між собою. Політична довіра до трансатлантичної співпраці як до основи безпеки міжнародної системи і конкретна роль у ній європейців мають ґрунтуватись на відповідних військових можливостях. Партнерство з державами поза НАТО сьогодні відбувається в глобальному масштабі. НАТО певною мірою виконала свою обіцянку зробити Європу цілісною і вільною. У глобалізованому світі, на додаток до обов'язків за статтею 5 – обороняти своїх членів, НАТО тепер повинна стати глобальним чинником безпеки. Звичайно, є країни, які прагнуть членства в Альянсі, і деякі з них будуть з часом прийняті. Але концепція і значення партнерства необхідно змінити. В певних аспектах політичне значення партнерів повинно стати не менш важливим, ніж країн-членів Альянсу.

Активний розвиток Європейської політики безпеки і оборони (ЄПБО) поставив питання про можливість дублювання функцій двох організацій, в яких одночасне членство мають двадцять одна держава. Тому ЄС і НАТО слід разом розвивати оборонні можливості, оскільки обидві організації опираються на одні й ті ж національні оборонні бюджети і національні збройні сили. Європейські лідери переконують, що Європейський Союз не є зменшенням ролі Альянсу, не є конкуренцією, а є політикою взаємодоповнюваності. Якщо Альянс і ЄС дублюватимуть функції, або розвиватимуться в різних напрямках, то жодна з цих організацій не досягне успіху. Але тривають дискусії щодо того, чи ЄПБО має стати європейською опорою Євроатлантичного Альянсу. Стратегічна концепція передбачає положення про більш тісне співробітництво між

НАТО і ЄС, а її розробка повинна здійснюватись з врахуванням зусиль ЄС в розвитку ЄПБО.

Отже, спробуємо виокремити шляхи забезпечення миру й стабільності в Європі: По-перше, - потрібно засвоїти мистецтво запобігати збройним зіткненням, виникненню конфліктних ситуацій. Превентивна дія, якомога більш рання превентивна дія, представляється найменш складним, найбільш гуманним і ефективним по співвідношенню витрат дією міжнародного співтовариства. Зростаюче визнання концепції запобігання конфліктів спостерігається у Раді Безпеки ООН. Загострення проблем внутрішніх конфліктів і міжнародного тероризму підтверджують думку про те, що витoki організованого насильства - бідність, соціально-економічна нерівність, неефективність керування - можуть бути ідентифіковані за рахунок добре налагодженої системи моніторингу й стати предметом зусиль як внутрішніх, так і зовнішніх учасників.

Разом з тим, накопичений досвід свідчить, що для запобігання конфліктів міжнародному співтовариству потрібні не стільки раннє попередження, скільки достатня політична воля й відповідні інструменти. Мова йде, насамперед, про організовану превентивну дипломатію по лініях ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО та інших структур. Їхнє головне завдання полягає в розробці конкретних заходів профілактичної політики, ясно сформульованих і застосованих на практиці. До першочергових слід віднести недопущення надання матеріальної, фінансової допомоги й поставок зброї до регіонів потенційних конфліктів. На жаль, вирішити задовільною мірою це завдання на сьогодні не вдалося, незважаючи на розуміння його важливості. По-друге, необхідно навчитися управляти кризовими ситуаціями, не доводячи справу при цьому до прямого збройного насильства з будь якої сторони. При рішенні означеної проблеми найбільш важливим і складним моментом є мистецтво

сполучення невоєнних заходів з непрямым застосуванням збройних сил (з метою своєчасної демонстрації готовності й рішучості), готовності до військового втручання з боку міжнародного співтовариства для примусу до миру діючої всупереч міжнародному праву сторони.

Військова сила в нинішніх умовах застосовується в інших формах, ніж війна. До них можна віднести: операції по підтримці миру, а часом і елементарного порядку в ряді країн (встановлення миру, розбудова миру, підтримка миру й, нарешті, примус до миру, як форма прямого збройного втручання); операції по боротьбі з міжнародним тероризмом, наркобізнесом, контрабандою й іншими формами організованої злочинності; операції по виявленню, ліквідації й роззброюванню незаконних збройних формувань, по охороні від злочинних зазіхань на нормальне функціонування основних транспортних артерій і продуктопроводів; операції по евакуації населення з гарячих точок; операції по наданню гуманітарної допомоги державам, народам у зонах конфліктів і стихійних лих; операції по контролю, розмежуванню й спостереженню за конфліктуючими сторонами й досягненню політичного врегулювання; операції по контролі за зброєю тощо.

Зрозуміло, що поряд з військовою силою в цих заходах активно використовується весь арсенал дипломатичних, економічних, гуманітарних і інших засобів. Особливо варто підкреслити той факт, що миротворчість вимагає надійної міжнародної правової бази, високої моральної авторитетності політичного суб'єкта, під егідою якого воно здійснюється. В іншому випадку воно може легко перетворитися в завуальовану форму прямого збройного втручання у внутрішні справи суверенної держави. Миротворчі операції, що припускають втручання військової сили у внутрішні справи суверенної держави мали б здійснюватися із санкції ООН як універсальної міжнародної організації. Проте ООН, на жаль,

неодноразово доводила власну неспроможність своєчасно діяти, щоб уникнути використання сили або поглиблення конфлікту. Отже, потрібний подальший розвиток системи міжнародної безпеки й міжнародного права, зростання значення суспільних рухів і організацій, а також відповідний об'єктивний вплив засобів масової інформації, здатних формувати світову громадську думку. По-третє, суворе дотримання принципів міжнародного права при виникненні необхідності в проведенні миротворчих операцій. Практика "балканських криз" 1990-х рр.. XX ст. з усією очевидністю демонструє, що як головна мету при цьому варто визначати забезпечення миру й стабільності в регіоні, запобігання "гуманітарних катастроф". Для запобігання насильству в під час керування кризами важливі невоєнні й воєнні засоби, але за пріоритету використання перших.

Військова сила, у випадку ухвалення рішення про її застосування, покликана вирішити "допоміжне" завдання. У наш час більше, ніж коли небудь, очевидна неподільність миру. Погроза одній державі легко поширюється в напрямку погрози для всіх. Тому необхідний пошук колективних засобів попередження й подолання криз, постійний діалог і тісне співробітництво. Всі існуючі структури – НАТО, Європейський Союз, Організація безпеки і співробітництва в Європі та Рада Європи – засновані на спільних цінностях, надають країнам можливості залучатися до євроатлантичної безпеки. НАТО відкрито до діалогу щодо широкого спільного підходу до євроатлантичної безпеки, для якого ОБСЄ надає відповідний формат за рівнем участі. Спільна ціль такого діалогу полягає в покращенні виконання існуючих зобов'язань та удосконаленні існуючих інституцій та інструментів безпеки.

Питання трансформації трансатлантичної архітектури безпеки в результаті розширення компетенції ЄС посідає особливе місце у взаєминах США і Євросоюзу. Вашингтон лояльно поставився до зусиль ЄС,

спрямованих на створення нової політики у сфері безпеки і оборони, не сприймаючи їх як серйозну загрозу своєму впливу. Ключовим елементом цієї політики є збройні сили Євросоюзу чисельністю 60 тисяч осіб, метою створення яких є виконання оперативних завдань, передусім, на теренах Європи. Позиція США щодо протиріч між ЄС і НАТО у сфері безпеки була висловлена у формі трьох «Д»: Вашингтон не хоче дезінтеграції зв'язків між безпекою Європи та Америки, дублювання дій та потенціалу, дискримінації союзників по НАТО, які не є членами ЄС. Трансатлантичні зв'язки зберігатимуть свою роль. Це пов'язано з тим, що суто європейський оборонний потенціал ще довго буде недостатнім, порівняно з можливостями Північноатлантичного альянсу, для ефективного реагування на сучасні виклики. Незважаючи на усі протиріччя між атлантичними союзниками, США не збираються відмовлятися від НАТО, хоча для Вашингтону вона є все менш дієвим інструментом впливу на Європу. Перенесення уваги Сполучених Штатів на нові загрози, на боротьбу з тероризмом та режимами, що його підтримують — об'єктивно призвело до послаблення участі США у європейській системі безпеки. Європа усвідомлює той факт, що в епоху глобальних ризиків та асиметричних загроз забезпечення власної безпеки без участі США неможливе.

Нинішня ситуація багато в чому зумовлена слабкістю позицій єдиної Європи, неузгодженістю дій лідерів європейських держав та їхнім небажанням йти далі декларацій в військово-політичній сфері, а також прагненнями окремих національних урядів зберегти за собою важелі управління у зовнішній та безпековій політиці, внаслідок чого європейська концепція спільної безпеки реалізується дуже повільно. Кінець холодної війни дав можливість європейській спільноті розвиватися без страху бути знищеним внаслідок ядерної війни. Однак, зникнення глобальної загрози, а

разом з нею – і характерного для блокового протистояння тотального контролю за інформацією, переміщенням людей, капіталів, технологій, зброї зумовило вихід на передній план інших, так званих “м’яких”, загроз та викликів.

Принципова відмінність постконфронтаційного періоду полягає в тому, що на зміну домінуючій глобальній загрозі світу й інтересам наддержав, прийшло величезне число потенційних загроз меншого масштабу, але при цьому досить серйозних за своїми наслідках для стабільності, інтересів багатьох держав - членів Європейської спільноти. Ці загрози існують в кожній сфері життєдіяльності.

Сьогодні ситуація у світі й основних його регіонах складається під впливом винятково складного і динамічного процесу, в основі якого лежить глобалізація і зв'язаний з нею перегляд усієї системи міжнародних відносин. Останнім часом помітна тенденція до глобалізації навіть внутрішніх загроз держави. Іншими словами, можна вибудувати ієрархію загроз для світового устрою, регіонального, субрегіонального, локального характеру. Причому ті, що у своїй основі були загрозами внутрішнього характеру в межах національної держави, в умовах формування Європейського Союзу набули характеру загроз внутрішніх для всієї Європи, але зовнішніх для окремих її держав. Це стосується таких загроз та викликів для європейської безпеки, як тероризм і організована злочинність, екологічні загрози і ядерна безпека, етнічні і релігійні конфлікти, неконтрольовані міграції та тоталітарні секти.

Проте, в умовах взаємозалежного світу будь-які, навіть загрози локального характеру, можуть мати несподівані та непередбачені наслідки для міжнародної спільноти. Саме тому запобігання локальним загрозам, яке породжене глобалізацією стає життєво необхідним. Отож, варто

сказати про наступні чотири тенденції розвитку сучасних загроз для європейської безпеки: розширення кола суб'єктів та носіїв загрози; “відтериторіювання” загрози безпеці; розширення діапазону загрози для безпеки; зменшення прив'язаності загрози для безпеки до певної території; провокування міжнародних конфліктів у якісно нових рисах. Після закінчення холодної війни, що виразно показав досвід Балкан та деяких пострадянських країн, мотивом конфліктів і одночасно цінністю, що зберігається, стала самоідентифікація етнічної групи. Цей факт почав стимулювати нові прояви насилля, котрі не підпадають під традиційне розуміння війни.

Такий тип насилля носить назву нової війни чи конфлікту низької інтенсивності. І хоч такі конфлікти носять локальний характер всередині певних держав, проте їх виділяє велика кількість транскордонних зв'язків, до прикладу, найманців, добровольців з діаспори, консультантів і так далі. Важко розрізнити ті факти, що наявне зовнішнє та внутрішнє, реакція на факт агресії, чи сам акт. Нові війни характерні тим, що у них беруть участь парамілітарні угруповання локальних лідерів, поліційні сили, регулярні армії, найманці, кримінальні структури. Проаналізувавши нові конфлікти, варто сказати, що вони мають тісний зв'язок із процесами глобалізації, які проявляються у їх процесі. Вони містять в собі наявність мас-медіа, які можуть перетворити конфлікт на шоу для глядачів усього світу, при чому у реальному часі, а отже, ці конфлікти є одночасно і локальними (за місцем, де відбуваються) і глобальними (за причинами, резонансом та контекстом).

ЄС набуває значний прогрес щодо впровадження ЄПБО. Проте, очевидно, що і розвиток і формування політики оборони та безпеки Європи потребує значно більших ресурсів та політичних зусиль. Також, важливим та необхідним є досягнення консенсусу про пріоритети зовнішньої політики ЄС, яка включає у собі формування стратегічної

задачі ЄПБО. Зміцнення та вдосконалення потребують інституційні та адміністративні системи ЄПБО. Отже, враховуючи всі вищевказані обставини справедливо буде припустити, що середньострокова перспектива буде обмежена у застосуванні військового потенціалу Європейського Союзу, разом з тим розпочата наприкінці 1990-х структурна реформа військової, військово-технічної та безпекової сфер, створення нової стратегічної цілі розвитку ЄПБО вже мають вагомий результат, що забезпечив Європейський Союз можливістю мати вплив на розвиток подій як мінімум у Європі.

Пріоритетом у напрямку подальшого розвитку ЄПБО визнають не кількість нарощення показників, а якість реалізації потенціалу цієї сфери, яка в свою чергу має конкретні завдання перед держави-членами Європейського Союзу: посилення військових технологій, оборонної промисловості; ефективне використання можливості міжнародної співпраці; досягнення компромісу щодо усіх питань спільної політики оборони та безпеки; вироблення та засвоєння новітньої технології методу кризового менеджменту.

Дана політика ЄС не може викликати протидію зі сторони США чи НАТО, має повну відповідність до їх інтересів та є складовими теперішнього трансатлантичного діалогу. Для європейського регіону важливе значення має той факт, що після Холодної війни західні інститути почали досягати успіху щодо створення структури, яка включає суб'єкти, що не є членами даних відповідних інститутів. За останні роки основні сили Ради Безпеки, НАТО, ЄС спрямовуються на уникнення винятків, і, що не менш вагоме, почуття винятковості. Основний зміст концепції має достатньо двоїстий характер: демократичні держави по своїй суті є мирними і не женуться віднайти агресивні шляхи розв'язання конфлікту. Саме завдяки власній мирній природі вони мають цінну стабільність та є

заможними у довгостроковій перспективі, до того ж, демократичні країни стимулюють до демократичності й інші країни, адже на держави варто впливати шляхом залучення, а не виключення. У разі відсутності ефективної стратегії залучення, їх політична лінія залишається непередбаченою.

РОЗДІЛ III. АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

3.1. Збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики

Світовий порядок та характер міжнародних відносин у сучасному баченні впливає із того, що світовий геополітичний простір розділений не стільки між великими державами із сферами їх впливу, скільки поміж внутрішніми лініями напруги у зоні стабільності. Проекція геополітичного суперництва і боротьби великих держав за зони політичного впливу та ресурси на регіональному та локальному рівні - це стимулювання місцевих

конфліктів. Сучасні конфлікти носять переважно внутрішній характер, їх основою є міжетнічні, міжконфесійні чи міжнаціональні протиріччя. Зовнішнє втручання з боку великих потуг дуже часто не залагоджує, а загострює конфлікти.

Простір близького оточення України продовжує носити в собі загрози появи нових та ескалації тліючих міжетнічних та міждержавних конфліктів, які підсилює зацікавленість в них представників тіньового бізнесу та міжнародних злочинних угруповань. Світова економічна криза значно вплинула на формування європейського безпекового середовища, міжнародні безпекові структури та політику провідних держав.

Агресія Російської Федерації проти України, фактична окупація окремих районів Донбасу та анексія Криму, поклали початок до нової ери стимульованих міжнародних конфліктів, запустили додаткові руйнівні тенденції і посилили дію наявних негативних чинників безпекового середовища, порушивши міжнародно-правові засади у світовому порядку. У разі звернення в умовах глобалізації до "права сили" у міжнародних відносинах (а саме це намагається зробити Російська Федерація з допомогою власної політикою реваншу) виникає ризик колапсу у міжнародній системі, при розпаді якої виникне подальша неконтрольована кількість загроз. Позиція України на світовій арені за останній час зазнала кардинальних змін, які вимагають переосмислення та повного визначення ключових засад зовнішньої політики нашої держави. Україна потребує чіткої зовнішньополітичної доктрини, яка буде підпорядкованою до завдання збереження суверенітету та стратегічно спрямованої на відновлення територіальної цілісності, яка була порушена внаслідок воєнних дій на території Донбасу та анексії Криму.

Процеси, які є пов'язаними із закінченням холодної війни, незважаючи на надію подолання вагомих світових суперечностей, спровокували створення нових викликів системі міжнародної безпеки. Знищення біполярної ідеологічної схеми, яка була визначальною у світовому устрої, не змогла усунути конкуренцію більш осучаснених та досконаліх стратегій та доктрин, які спроможні були б конструювати свої порядки реальності. Загострення боротьби за домінування моделей інтерпретації сучасності, призвела до виникнення нових суперечностей, які зрештою у наслідку провокують нові збройні конфлікти.

Сучасне бачення характеру міжнародних відносин та світового порядку виходить з того, що геополітичний простір поділений не між великими державами та сферами їх впливу, а між внутрішніми лініями напруги поміж зоною стабільності, у якій панує міжнародне право і закон, де пріоритетними є права людини і відповідно сферами невизначеності та багатозначності, де панує зневага до закону, численні локальні конфлікти, гіпертрофія сил кримінального гатунку тощо - все те, що загрожує безпеці, стабільності та розвитку.

Схід Європи поділений лінією по території пострадянських держав, які по закінченню холодної війни взяли на себе роль "буферних зон" між ЄС та Російською Федерацією. Стимулювання місцевих конфліктів є проекцією геополітичного суперництва та боротьби великих держав за зони політичного впливу на регіональному та локальному рівнях та ресурси. Хоч сучасні конфлікти і носять переважно внутрішній характер і їх основою є міжконфесійні, міжнаціональні чи міжетнічні протиріччя, зовнішні втручання з боку великих потуг дуже часто не налагоджує, а загострює конфлікти, зокрема цю тенденцію яскраво використовує Російська Федерація у своїй політиці. Її активне посередництво щодо регулювання конфліктів на пострадянському просторі не увінчалось

успіхом у жодному з них, а навпаки, призвело до загострення протистоянь. Проте, завдяки збереженню власної присутності у зонах цих конфліктів, Російська Федерація отримала додаткові важелі впливу щодо ситуацій відповідних республік колишнього СРСР. Спроби Кремля використати такий ж підхід до України зазнали провалу внаслідок відсутності передумов виникнення розбрату на міжетнічному, міжнаціональному та міжконфесійному ґрунті у нашій державі, а це цілком заперечує характеристику конфлікту Донбасу як громадянської війни в Україні.

У сфері близького оточення України і досі існують загрози появи нових та ескалації тліючих міждержавних та міжетнічних конфліктів, які підсилюються внаслідок зацікавленості ними представниками тіньового бізнесу та міжнародних злочинних угруповань. Особливу небезпеку становлять відновлення конфліктів у Придністров'ї та на Кавказі.

Україна має розташування у безпосередній близькості до регіонів, зі сторони яких походить більшість із загроз, а за умов російської агресії цей чинник набирає особливої небезпеки. З східного та південного флангу України від Мосула до Донецька, формується дуга некерованого простору, у межах якого здійснюється перекидання військової техніки, живої сили та потоків контрабанди. Існування невизнаних та некерованих територій, які розташовані у безпосередній географічній близькості, створює величезні можливості щодо подальшої ескалації здійснення незаконної діяльності та конфліктів - торгівля зброєю і наркотиками, нелегальна міграція. Країни, які перебувають у “дузі нестабільності”, приречені на зіткнення з викликами, що загрожують їх існуванню, спричиняють до життя населення в нестатку і підривають можливості їх економічного розвитку.

Сполучення одним вузлом протиріч на Близькому Сході, Східній Європі та Кавказі провокує загрозу дестабілізації збройного конфлікту в

Україні у термінах геополітики ситуації сусідніх регіонів, а також залучення до протистояння великих держав. Із західного флангу, що, вочевидь є більш стабільним, в країнах Центрально-Східної Європи (зокрема Болгарії та Угорщина), на фоні некерованих міграційних процесів, які пов'язані із транзитом біженців з країн Центральної Азії (передусім із Сирії), Близького Сходу, популяризуються консервативні чи радикальні погляди. У перспективі це може загрожувати існуванню шенгенської зони і самому існуванню ЄС як політичного актора, а також відновленню давно забутих етно-територіальних конфліктів Європи. Процеси глобалізації, що спонукають до все більшого усвідомлення принципу єдності усього світу та неподільності безпеки, вимагають, аби місце конфронтаційної моделі міжнародних відносин зайняла інша, цивілізованіша система світового ладу, що буде будуватись не на протистоянні світових потуг, а на ефективності їх співпраці та взаємодії.

Проте, сьогоднішні події розвиваються у протилежному напрямку, а глобалізація іноді грає роль чинника, який підсилює процеси, які спричиняють ще більший хаос. Російська агресія раніше не мала такого резонансу, який є зараз, у глобалізованому світі. Внаслідок цього, європейська система глобальної безпеки виявилась безпорадною та неефективною у багатьох аспектах, поставивши під сумнів можливість подальшого сталого розвитку континенту. У цій ситуації Україна опинилась у гарячій точці зіткнення інтересів глобальних сил. Воєнно-політична ситуація Європейського континенту цілком відповідає базовим тенденціям, які притаманні глобальним змінам. Специфіка середовища безпеки Європи донедавна полягала у тому, що загрозу виникнення там повномасштабного воєнного конфлікту оцінюють як низьку, натомість вважають, що сукупний ефект від дії нових, так званих

м'яких загроз, які пов'язані із процесами глобалізації, може мати руйнівні наслідки для континенту.

Світова економічна криза вагомо вплинула на формування європейського середовища безпеки, міжнародні безпекові структури та політику провідних держав. Окрім очевидних проблем внутрішньо-економічної сфери, у низці європейських країн на порядок денний виносять питання небезпеки політичної нестабільності. Все це створює європейським країнам додаткові виклики, що мають можливість ще більше загостритись під впливом зовнішньої загрози, особливо на тлі помітного скорочення ними обсягу державних витрат на потреби оборони та безпеки. Проте, уявлення щодо зниження ролі “жорстоких” загроз насамперед на Європейському континенті, виявились передчасними.

У світлі цих подій, збройний конфлікт в Україні у термінах геополітики, що пов'язані із російською агресією проти України, дані уявлення починають істотно переглядати. Через загострення загальної світової ситуації, система безпеки Європи піддалась випробуванню. Процес формування розширення Європи після закінчення холодної війни супроводжується одночасною появою на континенті нової лінії поділу між зоною невизначеності та простором стабільності.

Криза системи безпеки Європи не є цілковитим поверненням до ситуації при холодній війні. На сьогодні розклад сил є зовсім іншим. До 1989 року країни Західної Європи були головним об'єктом можливої агресії з боку СРСР. На сьогодні, агресія Російської Федерації спрямовується на країни Центрально-Східної Європи та Балтії, які наразі є членами ЄС та НАТО, і так звані пострадянські країни, які з 90-х років XX століття знаходяться в “сірій” зоні безпеки - це Молдова, Грузія та Україна. Країни Балтії та Центрально-Східної Європи відразу після розпаду СРСР

остаточно обрали для себе напрями внутрішньої та зовнішньої політики, після чого отримали величезну політичну та економічну підтримку, розпочавши активний рух до євроатлантичних та європейських структур. З їх матеріальною та структурною допомогою було проведено внутрішні економічні та політичні реформи.

Натомість нові незалежні країни, які утворились на території колишнього СРСР - країни СНД у Східній Європі, на Кавказі та в Центральній Азії - фактично на два десятиріччя опинились в зоні політичної невизначеності, зазнаючи постійного тиску з боку Російської Федерації чи перебуваючи у певній залежності від неї. Політика Заходу щодо країн СНД є двоїстою: з одного боку, Захід намагався виробити для них окремий формат відносин, який фактично орієнтується на специфіку трансформаційних процесів, які начебто відбувались в Росії, а з іншого - в них підтримувались демократичні трансформації. Як стало очевидно, європейські та євроатлантичні країни допустили серйозну помилку, опираючись на припущення, що Росія рухається у напрямку західної демократії.

Водночас було недооцінено процес диференціації на пострадянському просторі, внаслідок чого, окремі країни пострадянського простору, що прагнуть рухатись до європейських та євроатлантичних напрямків, такі як Україна та Грузія, розглядали у спільній зв'язці з іншими пострадянськими країнами які мали абсолютно протилежну зовнішньополітичну орієнтацією. Основою протистояння, як і в кризових ситуаціях у українсько-російських відносинах, фактично є факт конфлікту цінностей: системи державницького авторитаризму Російської Федерації та системи демократичних цінностей України. Глобалізаційний чинник конфліктних напружень збройного конфлікту України у термінах геополітичних відносин полягає у визначенні напрямків інтеграції

пострадянських держав у світову макроцивілізаційну систему: безпосередньо, як суверенні держави чи опосередковано, тобто через євразійську регіональну модель під контролем Росії.

Заперечуючи можливість всеосяжної домінації США на світовій арені, Росія використовує широку практику риторики необхідності створення такого багатополюсного світового порядку, у якому не буде диктатури чи верховенства однієї чи кількох держав. Проте насправді тут спрямовується посил щодо закріплення за Росією своєї зони домінування на теренах Євразії. Росія і досі продовжує вважати регіони ближнього оточення простору СНД, зоною виключно свого геополітичного впливу. Зовнішньополітична доктрина Росії допускає силове втручання "для захисту" російськомовного населення інших держав СНД. Це було підтверджено під час російсько-грузинського конфлікту у серпні 2008 року, і, звісно, агресії проти України. У сучасних умовах характерний показник зовнішньої політики Росії - це намагання утримати геополітичний контроль ситуації у межах пострадянського простору, що суперечить курсу на євроінтеграцію нашої держави та ряду інших держав даного простору.

Агресивне спрямування зовнішньої політики Російської Федерації навіть після російсько-грузинської війни 2008 року не отримала потрібної політичної реакції міжнародної спільноти. Реакція міжнародної спільноти на війну Росії проти Грузії та подальшу окупацію частини її території була дуже слабкою та непропорційною. І ЄС, і США у відповідь інтенсифікували політику "залучення Росії" проігнорували дедалі агресивніші плани та дії Росії. Проте, на сьогодні, у світлі тих подій, що пов'язані з російською агресією щодо України, такі уявлення починають змінюватись. ЄС доводиться будувати кардинально нову концепцію відносин із зовнішнім оточенням, особливо, якщо це стосується його східних сусідів.

В той же час, агресія Росії створює загрозу, міжнародний прецедент, скориставшись яким можуть інші геополітичні гравці задля розширення власного впливу. Такі точки протистояння, як Близький Схід, Південно-Китайське море, Тайванська протока та Корейський півострів, можуть вибухнути у будь-який момент. Кримський сценарій може стати шаблоном до ескалації цих конфліктів завдяки схожості ключових елементів зон потенційної нестабільності: наявність етнічних поділів на перетині цих сфер впливу, спрямованість провідних держав на встановлення сфер впливу, присутність терористичних, громадських та повстанських груп, які можуть бути мобілізованими для виконання геополітичних цілей.

3.2. Криза системи міжнародної безпеки в умовах російської агресії

Існуюча система міжнародної безпеки утворилась із декількох взаємопов'язаних підсистем та структурних елементів, взаємодія яких між собою є необхідною для підтримки стабільності різних регіонів та світу в цілому та миру. Це міжнародні організації з питань безпеки регіонального і глобального рівнів, міжнародна правова система, впливові держави світу та ключові регіональні країни, включаючи сукупність домовленостей та угод між окремими державами. Кризові явища системи міжнародної безпеки з'являються внаслідок неефективності міжнародних організацій, у випадку неадекватної поведінки певної держави, порушення базових двосторонніх та багатосторонніх угод, недієздатності міжнародної правової системи.

На сьогоднішній день варто сказати про те, що міжнародне середовище безпеки перебуває у стані глибокої системної кризи, сутність якої полягає у руйнуванні засад світового порядку, який був сформованим після Другої світової війни та закріпленого у Статуті ООН, у ряді базових

документів інших міжнародних організацій, Гельсінському Заключному Акті та підтвердженого численними угодами двостороннього та багатостороннього характеру. Серед головних принципів створення світового порядку визначаються непорушність кордонів, заборона на застосування збройних сил чи погрози силою при вирішенні конфлікту, невтручання у внутрішні справи інших держав, політичне врегулювання суперечок між державами тощо.

Усі конфлікти та непорозуміння між державами повинні бути врегульовані за форматом міжнародних організацій, які займаються питаннями безпеки - Рада Безпеки ООН, ОБСЄ та інші. Попри певні порушення цих механізмів протягом тривалого історичного періоду, міжнародні механізми забезпечення світової безпеки в цілому виконували власну стримуючу функцію. Криза міжнародної безпеки спровокував той факт, що всупереч нормам цивілізованої поведінки держав одним з ключових елементів міжнародної та європейської безпеки - Росія, що взяла на себе відповідальність щодо підтримки миру та стабільності у європейському регіоні та у глобальному світі (на постійному місці члена РБ ООН), відкрито порушила міжнародне право та загальні принципи світового порядку. Анексія криму Росією у 2014 році та подальша агресія на Сході України, із використанням і регулярних військ Росії, і методів ведення проксі-війни з допомогою формувань місцевого характеру, спричинили появу гарячої точки східного кордону ЄС. Агресія Росії порушує військовий баланс сил континенту, вплинула на зміну конфігурацій, які склались після холодної війни. Дії Росії, порушивши базові міжнародно-правові принципи, стали каталізатором запуску процесу руйнування системи трансатлантичної та європейської безпеки.

Російська військова операція в Сирії, яку розпочали у вересні 2015 року, спровокувала подальше загострення кризи міжнародної безпеки.

Масовий терористичний напад в Парижі 13 листопада 2015 року, який президент Франції кваліфікував як війну, а збитий турецьким ВПС 24 листопада 2015 року російський бомбардувальник, що попри неодноразові попередження здійснив порушення повітряного простору Туреччини - це все засвідчило той факт, що глобальна криза безпеки стрибкоподібно та стрімко зростає.

Щодо системного характеру кризи, свідчить той факт, що свідоме та послідовне нехтування Росією принципом непорушення кордонів, невтручання у внутрішні справи щодо України (Крим та Донбас), республіки Молдова (Придністров'я), Грузії (Південна Осетія та Абхазія). Російські радикальні та націоналістичні угруповання, до яких влада уважно прислухається, задають питання про статус низки територій Північного Казахстану та Білорусі. Територіальні претензії висувають до країн Фінляндії та Балтії. Для політиків Європи напрям дій Російської Федерації спочатку була не зовсім зрозумілою. Проте, якщо у ситуації Грузії та Молдови світова спільнота ще спромоглась сприйняти агресію Росії як непорозуміння, то цинічне зазіхання на порушення суверенітету України наочно продемонстрували факт системного політичного курсу Росії на силову реанімацію імперії, обумовленого ідеями нацизму та реваншизму.

На теперішній стан даної ситуації вже цілком зрозуміло, що Росія несе мету переглянути міжнародний порядок, який утворився після закінчення холодної війни, знищити Північноатлантичний альянс, повернути “право сил” у міжнародних відносинах та встановити свою сферу впливу на пострадянському, чи можливо і на усьому посткомуністичному просторі.

Отож, саме такий російський політичний режим відповідальний за руйнацію існуючої системи міжнародної безпеки. Це схоже на те, як у 30-ті роки минулого сторіччя світовий порядок, що був побудований Версальською системою, зруйнували фашистські режими Італії та Німеччини. Руйнування існуючого міжнародного правопорядку здійснює Росія за передумови формування нового порядку, який влаштував би правлячий режим Росії і працював би на його зміцнення. Реваншизм Росії проводить курс на підриг основи правової системи у міжнародній безпеці у відповідності своїм уявленням щодо світового порядку як про багатополюсну систему із сферами впливу, що наче повинні бути закріплені за великими державами.

Вважають, що великі держави встановлюють на свій розсуд свої моделі порядку у власній сфері домінування, де інші потуги не мають права втручатися. Згідно з таким підходом, світовий порядок забезпечується балансом сил великих держав, з-поміж яких зовнішньополітична ідеологія Росії визнає тільки США, КНР та РФ - держави, що мають значні збройні сили з великим ядерно-ракетним потенціалом. Усі інші країни включені в ту чи іншу сферу впливу чи на їх теренах проводиться боротьба за домінування. Будь-яке посягання на посилення своїх впливів іншої великої держави у “чужій” сфері домінування значить, що це “ущемлення національних інтересів”, “експансія”, тобто її розглядають як агресивний крок, який вимагає відповідного реагування, включаючи застосування збройних сил. Варто зазначити, що саме за такою схемою здійснювалась міжнародна політика за часів біполярного протистояння СРСР та США. Вторгнення радянських військ в Чехословаччину (1968 р.), Угорщину (1956 р.), Афганістан (1979 р.) здійснювали з «поліційною» метою, тобто задля встановлення бажаного порядку для радянського режиму.

З іншого боку, подібна мета була притаманна діям армії США у В'єтнамі, операціям ЦРУ в Нікарагуа та на Кубі, в інших країнах третього світу тощо. Криза відносин між двома наддержавами містить у собі загрозу світової війни, яка потребувала домовленості щодо її запобігання та зниження порогу нестабільності. Глобальна політика ставила перед собою у пріоритеті інтереси великих держав, тоді як інтереси інших країн частіше не бралися до уваги. Міжнародні інституції з питань підтримки миру та стабільності, міжнародне право, грають більш допоміжну роль і можуть бути задіяними лише за домовленості наддержав.

Після зникнення одного із полюсів конфронтації та задіяння нових пострадянських держав у світовій політичній системі, цілком реальним здалось підтримання принципів світового порядку шляхом компромісів та домовленостей між ключовими акторами міжнародної безпеки, їх співпраці між іншими державами формату міжнародних організацій. Замість політики геополітичної балансу та конкуренції сил варто було б очікувати істотного підвищення ролі міжнародно-правової системи та ролі міжнародних організацій у підтримці стабільності та миру у всьому світі. Водночас, варто визнати, що структура міжнародної безпеки, яка була створена у повоєнний час, не могла бути достатньо ефективними, тому що вона формувалась в умовах поступок та компромісів між наддержавами, які зацікавлені у збереженні власного впливу на прийняття рішень.

Власне сама ідея підтримки миру з використанням консенсусу наддержав, закріплена у Статуті ООН у вигляді права вето на рішення Ради Безпеки ООН, фактично містить можливість розподілу сфер відповідальності, яка невимушено перетворюється на розподіл сфер відповідальності, а це дуже легко можна перетворити у розподіл на зони геополітичного домінування. Таким чином вважається, що країни соціалістичного табору знаходились під опікою СРСР, в той час як

Західний світ - під парасолькою безпеки США. Таким чином, в основу діяльності такої загальної міжнародної інституції з питань безпеки як ОБСЄ, яка також сформувалася за часів Холодної війни були закладені недостатньо ефективні механізми шляхом пошуку поступок та компромісів держав з двох економічних та військово-політичних таборів, що на той час розділяли навпіл Європу.

Незважаючи на достатньо позитивні декларації Гельсінського Заключного Акту, механізми його реалізації не здатні надати можливості оперативного запобігання врегулювання конфліктних ситуацій та кризового розвитку подій. Більш того, навіть така потужна система колективно-безпекового характеру як НАТО яскраво продемонструвала недостатню готовність до протистояння сучасним викликам з урахуванням складних та повільних процесів прийняття рішень та відсутністю ефективного механізму запобігання та ліквідації загрози асиметричного та нетрадиційного типу.

Внаслідок кризи, яку започаткувала Російська Федерація в Україні, на поверхню вийшли не лише прояви інституційної слабкості організацій з питань міжнародної безпеки таких як НАТО, ЄС, ООН та ОБСЄ, а й стратегічні та тактичні промахи в розумінні та оцінці природи у середовищі постбіполярних явищ безпеки, які допустили ключові міжнародні гравці та уже названі організації.

Уявлення щодо зменшення ролі “жосткої загрози”, насамперед Європейського континенту, виявились занадто передчасними. Далася в знаки і тенденція постійного скорочення видатків оборони країн-членів НАТО. За умов нападу Російської Федерації на Україну та окупації Криму, ключовими елементами безпеки Європи - ЄС, ОБСЄ, НАТО - виявили вкрай мінімальну ефективність, якої було недостатньо. Це насамперед

стосується відповідних структур ЄС. Європейський Союз з давніх-давен концентрується на засобах “м'якої сили”, потрапив у ситуацію, де Росія застосовує засоби “жорсткої сили” та комбінованих цивільних та воєнних засобів у ході гібридної війни. Однак Європейський Союз міг би діяти ефективно при протистоянні фінансовим, економічним та енергетичним загрозам. Окрім того, тактика “залучення” Російської Федерації, чи її умиротворення, що стала основою загальної стратегії ставлення до Росії як до партнера Заходу, зазнала поразки. Зрозуміло, що оскільки міжнародні інституції по питаннях безпеки не можуть бути достатньо ефективними, залишаються два логічні напрямки - радикальна реформа міжнародних безпекових організацій, чи відповідальність за стабільність і мир, що як і раніше буде переводитись у площину відповідальності наддержав. Якщо на Заході майбутнє міжнародної безпеки вбачають у категоріях глобалізованого світу, де протидія сучасним загрозам вимагає максимальної координації зусиль всіх держав у світовій спільноті, то керівництво Російської Федерації надає перевагу геополітичній парадигмі, коли питання безпеки варто вирішувати, поділившись на зони відповідальності багатополюсного світу.

Одразу після розпаду СРСР, функції постійного члена Ради Безпеки ООН були надані Російській Федерації. Таким чином світова спільнота надала величезний кредит довіри для однієї з колишніх радянських республік, відповідно найбільшій за розміром, яка фактично взяла на себе функції ядерної держави. Передбачалось, що нове керівництво Москви з великою повагою буде ставитись до принципів міжнародного права, поважатиме права нових незалежних держав, проте, ці сподівання не здійснились, а отже, варто очікувати, що у випадку серйозних порушень міжнародного права Російською Федерацією повинен розпочатися зворотній процес щодо позбавлення Росії функцій постійного члена РБ

ООН, як держави, яка знехтувала довірою світової спільноти, а для цього необхідно лише скасування відповідного рішення ООН.

Російські політики за інерцією власної геополітичної позиції продовжують вважати, що пострадянські країни знаходяться під їх “зоною відповідальності”, тобто домінування, що на практиці, за уявленням Москви, означає, що вона має право на втручання у внутрішні справи нових незалежних держав, включаючи використання збройної сили під приводом захисту “російськомовних” чи “співвітчизників” громадян інших країн. Дане право було зафіксоване в офіційних документах стратегічного характеру Російської Федерації. Також Москва продовжує включати до сфери власних інтересів та впливів і європейські посткомуністичні країни, а отже була вкрай незадоволеною, коли останні цілими групами почали отримувати членство у ЄС і НАТО. Це пояснювалось не як зміцнення європейської системи колективної безпеки, а як експансія НАТО на Схід і пригнічення інтересів Росії.

Таким чином, говорячи про кризу системи міжнародної безпеки, не варто зводити все лише до питання неефективності організацій міжнародного характеру. У їх структурі від початку був закладений механізм функціонування, на який вирішальний вплив мали наддержави. Від того, як складаються міжнародні відносини між впливовими державами та ключовими гравцями міжнародної політики фактично і залежить ефективність міжнародно-правових інститутів. Уявлення щодо протиріч багатопольярного світу чи зіткнення цивілізацій як джерел глобального конфлікту все ще знаходяться у межі конфротаційного стереотипу бачення міжнародних відносин та надають певного виміру геополітичній парадигмі. Конфлікт системи цінностей не зникає з порядку денного світового розвитку, а лише набуває нового виміру.

Проте насправді ціннісні системи сучасного глобалізованого світу та Москви різного рівня - ведеться мова щодо зіткнення чи конкуренцію різноманітних цивілізаційних моделей, до прикладу, західної та греко-православної, а скоріше щодо зіткнення сучасного варварства та цивілізації у широкому сенсі. Не варто заперечувати той факт, що кожна з великих потуг має власні інтереси щодо світового простору та намагається реалізувати ці інтереси, врахувавши сили та потенціал могутності інших впливових гравців. Це означає те, що уявлення традиційної геополітики до певної міри спрацьовують і в сучасному світі, проте водночас варто розуміти, що за останні десятиліття умови функціонування середовища міжнародної безпеки істотно змінилось.

Головні риси даних змін окреслюються наступними обставинами. Суть сучасного процесу глобалізації - формування світової економічної системи з високим рівнем взаємопов'язаності економіки окремих регіональних інтеграційних підсистем та держав. Транснаціональні корпорації займаються розповсюдженням власної діяльності у багатьох регіонах та країнах. Розвиток систем комунікації, вільне пересування капіталів, робочої сили, послуг та товарів, здійснюють перетворення кордонів у все більш умовне значення. Кооперація та співробітництво стають все більш вигідними засобами відносин між державами ніж конфлікт та конфронтація. Боротьба за ресурси, що становлять одну з найголовніших цілей традиційної геополітики, втрачає свою актуальність за умов, коли ці ресурси можна придбати у вільному доступі. Інформація, використання знань та виробництво стали вирішальним ресурсом, що є головною рушійною силою прогресивного розвитку.

Розвиток світової економіки останнього десятиліття знайшли своє пріоритетне місце регіональна інтеграція, що визначає пріоритети та напрями сучасного стану глобалізації господарського життя, сформувавши

середовище глобальної конкуренції. Вони впливають на усвідомлення перспективних інтересів регіонів світу та країн. Нові умови, де перед багатьма країнами постали завдання соціальної та економічної модернізації, містять в собі створення нових системи співробітництва, що спрямовані на формування економічної моделі, яка б надавала нове поле можливостей та сприяють розробці великих за масштабом міжнародних проектів, що важко реалізуються у межах старих структур.

В таких умовах повністю змінюється сенс уявлення щодо національної та міжнародної безпеки, важливішою за все стає безпека людини. Держава та національно-політична організація суспільства виконують функцію створення умов задля розвитку людини та безпечного життя, змінюється характер сучасної загрози безпеці. На перший план виходять загрози життю людини - міжетнічні конфлікти, міжнародний тероризм, міжнародний кримінал, торгівля людьми, наркоторгівля, взаємозалежність економік, нелегальна торгівля зброєю, неконтрольовані міграційні процеси, а це, відповідно, провокують соціальні, демографічні, природні та технологічні кризи.

Регіональні конфлікти, які існують на міжконфесійному та етнічному підґрунті, проте також і інспіровані зовні, не могли б набути загрозливих масштабів без підтримки зовнішніх сил на постійній основі. Місцевий сепаратизм, що фактично став візитною карткою імперської політики Російської Федерації, перевтілюється на один із провідних чинників підтримки та продукування нестабільності у регіоні. Невирішеність конфліктних ситуацій, їх штучне “замороження”, ескалація напруженості у державах регіону на постійній основі, зокрема тих, як контрабанда, нелегальна міграція, торгівля людьми, нелегальний обіг зброї, неможливість гарантування безпеки транспортного шляху та надійного постачання енергоносіїв, активізація міжнародного тероризму тощо.

Новітні загрози виникли через саму природу сучасних міжнародних відносин, які на сьогоднішній день уже носять об'єктивний характер. Враховуючи це, гарантування безпеки національного рівня не є достатньою для їх подолання чи попередження. Різноманітні прояву ізоляціонізму такі як автаркія, відмова від адекватних дій щодо зовнішньої агресії, класичні форми твердого нейтралітету та від врахування небезпеки зі сторони внутрішньополітичних процесів країн-сусідів, є не виправданими зі сторони національних інтересів. Покладання на подібні форми уникнення чи приховування загроз умов глобалізованого світу не лише не надає надійного захисту від них, але й створює додаткові проблеми.

Подолання даних загроз з огляду на їхній транснаціональний характер потребує спільних зусиль країн світової спільноти. За останнє десятиріччя міжнародні організації та окремі держави та їх угруповання зосередились на створенні механізмів протидії новим загрозам та викликам, натомість меншу увагу приділяють традиційній системі військового оборонного типу. Формування сучасної політичної системи світового порядку неможливе без створення універсально відкритої території для міжнародного спілкування якісно нового рівня. Загальна тенденція розвитку людської цивілізації - це спрямування до організації глобальної системи продуктивної діяльності, яка пов'язана із спільною універсальною моделлю комунікації.

Сучасні умови протидії глобальним загрозам є лише засобом, можливості для якого створює система міжнародних відносин. Головні форми цієї протидії - створення глобальних та регіональних моделей безпеки із застосуванням колективних засобів попередження загроз та їх подолання. Окрім необхідності пошуку колективних форм гарантії безпеки на глобальному рівні, сучасна спільнота накладає на всіх його суб'єктів

глобальну відповідальність. Ігнорування загрозливих та негативних тенденцій, які відбуваються на одному кінці світу, рано чи пізно, проте неминуче спровокує виникнення цих процесів на кордоні чи безпосередньо у іншій країні. Тож сучасна держава, що прагне до сприйняття її як відповідальної, не має права уникнути сучасного виклику глобалізованого світу, прикриваючись тими чи іншими причинами - політичними, географічними, економічними, а повинна сприйняти їх та вдатись до пошуку адекватної відповіді.

3.3. Нові виклики та загрози для системи національної безпеки держави в умовах трансформації системи міжнародних відносин

Самостійне існування нації у тій чи іншій державній формі, національний розвиток і поважне місце на світовій арені все більше залежить від того, якою мірою буде гарантована національна безпека держави. Питання забезпечення стабільності та розвитку національної безпеки держави завжди було одним із ключових пріоритетів та цілей і залишається актуальним на сьогодні не лише для окремо взятої країни, а й для всіх країн загалом. Особливо це стосувалося становлення та впровадження гідної системи безпеки на міжнародному рівні відповідно до міжнародних стандартів і правил. В сучасному світі відбуваються радикальні зміни.

Головна тенденція світового ринку - глобалізація. З однієї сторони, зростає залежність країн одна від одної, а з іншої - загострюються соціально-політичні, соціально-економічні, етнокультурні суперечності всередині держав, збільшується розрив між бідними та багатими державами. Саме тому, підтримка національної безпеки вимагає нового підходу. Таку ситуацію наразі переживає і наша держава. Це зумовлює необхідність дослідити та реалізувати обґрунтовану систему безпеки [Дзьобань О.П. Проблеми захисту 295 с, С. 200].

Як зазначив український дослідник О. Коломієць, на сьогоднішній день ми можемо спостерігати появу ряду нових загроз для системи міжнародної безпеки на всіх рівнях, а це закликає до координації спільних зусиль кожної держави, світової спільноти та міжнародних інституцій, задля протидії їм. Особливого значення набуває завдання класифікації причини, яка впливає на стан сьогоднішньої системи міжнародної безпеки, а отже існує і нагальна потреба щодо системного дослідження цієї вагомості для світової спільноти проблеми, опрацювати ефективні заходи щодо її розв'язання, а це, в свою чергу, зможе забезпечити мир та стабільність за умов підвищення міжнародної напруги [Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки **37 с.**].

Проблема підтримки безпеки постійно турбує людство у процесі його цивілізаційного розвитку. Після двох світових воєн і падіння режиму “холодної війни” не виправдали сподівання на рахунок зменшення кількості загроз для національної та міжнародної безпеки. Загроза ядерної війни, терористичні акти, міждержавні конфлікти, надзвичайні ситуації природного та техногенного характеру і на сьогоднішній день становлять велику небезпеку. Список реальних чи потенційних загроз для міжнародної та національної безпеки не закінчується наведеними вище прикладами. У цих обставинах, забезпечити національні інтереси будь-якої держави у світі, варто адекватною реакцією на загрози та виклики сучасності, тобто вести ефективну політику національної безпеки [Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники **С. 42**].

Згідно із Додатком до Концепції національної безпеки України, національна безпека є рівнем захищеності важливих життєвих інтересів, свобод та прав особи, важливих життєвих інтересів держави, суспільства та довкілля від зовнішньої та внутрішньої загрози. Загроза національним

інтересам нашої держави є обумовленою природною, внутрішньо- та зовнішньополітичною чи будь-якою іншою ситуацією появи реальної можливості нанесення шкоди національним інтересам України, чи створення виразної тенденції до такого виникнення. Щодо викликів, варто сказати що вони є проявом природної, внутрішньо-, зовнішньополітичної чи іншої будь-якої ситуації, що породжує загрозу для національних інтересів нашої держави, або обумовленням потреби адекватних дій держави з компенсації даних загроз.

Сподівання на початку 1990-х років щодо рішучого прориву та вихід на нову, більш безпечну систему світового устрою, так і не справдилися. Місце тотальної загрози ядерного знищення цивілізації посіли нові виклики та загрози, сталось загострення проблеми забезпечення безпекового середовища, що було зумовлено глобалізацією [Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації С.34-39.].

Одна із найбільш характерних рис сучасної міжнародної системи - це транснаціоналізація міжнародних відносин, якій притаманна активізація діяльності недержавних гравців у межах кордонів двох чи більше держав. Поява транскордонної безпекової проблеми, загрози, органічно пов'язаної із послабленням чи скасуванням функції державних кордонів, які несуть контролюючий чи розділяючий характер, збільшення сфери транскордонного співробітництва поміж різними соціальними інституціями та бізнес-структурами, окремими особами, які діють в різних державах. Варто вказати на той факт, що враховуючи перелік загроз державній безпеці визначитись можна відносно легко та просто, то розроблення методів та інструментів протидії їм значно важче. Додаткову проблему складає те, що часто дані загрози не містять в собі самотійну дію і комплексно мають негативний вплив на ситуацію безпеки.

Ці загрози взаємопов'язані і водночас доповнюють одна одну, до того ж, їх вплив накладається на проблеми “традиційного” типу у національній чи міжнародній безпеці. Процеси глобалізації, комунікативно-інформаційна революція спровокували феноменальне розширення можливості для суспільних інституцій, “легальних” організацій, проте водночас з'являються ряд широких можливостей для угруповань та організацій, що мають деструктивний вплив на розвиток суспільства. Чітко ілюструють тенденції розвитку транснаціональних загроз для сучасних держав події, що відбуваються в Сирії, пов'язані з конфліктами цієї держави масові потоки біженців, загострення проблем тероризму на території Європи, ріст внутрішньої напруги окремих її держав, погіршення гуманітарної ситуації на периферії Європейського Союзу, ріст партій та рухів екстремістського характеру.

Події в нашій державі також є прикладом ситуації щодо неспроможності захистити власний кордон, а це в свою чергу призводить до дестабілізації військово-політичного характеру цілих регіонів під впливом, що інспірований з-за меж кордону. Зрештою, поширення практики так званої “гібридної війни” стає цілком реальним завдяки підвищенню прозорості кордону та неспроможності повного контролю транзитів через кордон у вигляді товару, фінансів, людей, інформації. Держави змушені функціонувати у нових реаліях перетворення системи міжнародних відносин [Іжнін І. Проблеми транскордонної безпеки у світі С.60].

Довгий період часу безпека беззастережно була пов'язана з військовим потенціалом суб'єкта. Проте, сучасний етап розвитку дав людям зіштовхнутись із новими викликами та вимусив їх враховувати безліч нових факторів, які визначають їх розвиток, змінилося й саме поняття безпеки. Стала очевидною її багатогранність, коли кожна із

граней, як військова, так і політична, економічна, соціальна, екологічна відіграє свою роль. Сьогодні при створенні систем забезпечення безпеки соціально-економічної сфери необхідно враховувати інноваційні процеси, пов'язані з глобалізацією, регіональною інтеграцією, розвитком соціального виміру, високих технологій і інформатизацією суспільства. Поняття безпеки, що розширилося під впливом глобальних процесів, припускає досягнення балансу між її різними аспектами [Дмитрук П.М. Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній].

Масштабні зміни, що відбулися протягом XX – на початку XXI ст. у міжнародній системі, зокрема, припинення протистояння соціально-політичних систем, встановлення однополярного світоустрію, зростання рівня загрози для регіональної та глобальної безпеки з боку міжнародного тероризму та організованої злочинності, висунули на перший план проблеми формування та функціонування системи міжнародної безпеки. Передусім йдеться як про її теоретичні аспекти, що торкаються необхідності переусвідомлення поняття «міжнародна безпека» та проблеми джерел сучасних загроз, так і про роль міжнародних інститутів, статутним і пріоритетним завданням яких є інституціонально функціональне забезпечення міжнародної безпеки [Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародноправовими засобами С. 279].

Принципова риса даного періоду полягає в тому, що на зміну домінанти глобальної загрози прийшла маса потенційних загроз: меншого масштабу, але при цьому досить серйозних за своїми наслідками для міжнародного миру й стабільності, таких, що зачіпають інтереси багатьох держав. За таких умов створення ефективної системи міжнародної безпеки вимагає об'єктивної, безпомилкової оцінки можливих внутрішніх і

зовнішніх, воєнних та невоєнних загроз. Серед невоєнних загроз найбільш небезпеку для європейських країн (в тому числі країн Центрально-Східної Європи) можуть становити: розвиток економічної кризи в країнах, які входили до складу СРСР, також у східноєвропейських держав; зростання безробіття; екологічні негаразди, пов'язані з порушенням природного середовища у великих районах як на заході, так і на сході Європи; поширення нових видів наркотичних засобів; поширення нових видів захворювань, які важко піддаються лікуванню (СНІД, атипова пневмонія тощо); демографічний спад; неконтрольована міграція з країн «третього світу» [Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації **С.38**].

У зв'язку з цим, проблематика становлення якісно нової системи національної безпеки є дуже актуальною, що пояснюється не тільки її абсолютним значенням для збереження людської цивілізації, а й важливим значенням для стабільного функціонування держави та світового співтовариства загалом. Україна також має бути залучена до процесу регулювання глобальних проблем міжнародної безпеки, оскільки світове співтовариство ввійшло в нову фазу розвитку – фазу становлення нової системи міжнародних відносин, яка змогла б дати відповіді адекватні новим викликам сучасності [Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародноправовими засобами **С. 280**].

Політична наука застосувала системний аналіз для дослідження механізмів регіональної безпеки і розробки її окремих компонентів, включаючи військово-політичні, соціально-економічні, соціально культурні, політико-інституційні та інші, зосереджуючи пріоритетні дослідження на державно-політичних інститутах та системі забезпечення національної безпеки. Протягом «холодної війни» більшість принципово важливих, фундаментальних теоретичних аспектів зазначеної проблеми не

мали вичерпного пояснення, адекватного реаліям ядерного протистояння, внаслідок чого значна увага надавалася пошуку доказів, що прихильність ідеалам миру визначає саме природа окремих громадянських суспільств.

Із початком європейської політико-економічної інтеграції західні експерти надавали дедалі більшу перевагу економічним чинникам. Концепція «кооперативної безпеки» виникла з метою подолати проблеми, що постали перед світовою спільнотою після завершення «холодної війни». Це пов'язано зі зростаючою взаємозалежністю країн унаслідок глобалізації, зростання кількості претендентів на монополію в міжнародній політиці. Таким чином, сучасна глобалізована світобудова переживає кризу, пов'язану з дивергенцією Ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин. Нині деякі фахівці розглядають її як загальносистемну кризу, що характеризується якісним перетворенням глобальної системи світобудови [Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації С. 11].

Сьогодні під впливом глобалізації відбуваються серйозні зміни в усій структурі суспільства і держави. З погляду глобалізму держава у новій реальності не буде більше домінуючою силою на світовій арені. Держави, з цієї точки зору, втрачають свою національну ідентичність. Відбувається ерозія внутрішнього суверенітету та обмеження національного (державного) суверенітету. Здебільшого національну безпеку пов'язують лише з діяльністю спецслужб, ототожнюють з обороною держави тощо. Це справді так, у сучасному світі гарантії національної безпеки досі забезпечуються силою чи погрозою застосування такої сили, і військова могутність є одним з чинників сили держави. Проте не слід відкидати й те, що все більшого значення набувають економічні, політичні, морально-етичні та інші, не силові аспекти забезпечення національної

безпеки [Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації С. 109].

У сучасному світі все більшого значення набувають економічні та інформаційні аспекти забезпечення безпеки. Економічна криза в умовах глобалізації світової економіки може в лічені години дестабілізувати народне господарство країн, розташованих одна від одної за тисячі кілометрів. Важко уявити собі й можливі наслідки порушення функціонування інформаційних мереж, бо інформація — важливий економічний, політичний та соціальний ресурс. Нерозв'язані глобальні проблеми сучасності — екологічна, енергетична, продовольча — також наповнюють новим змістом поняття міжнародної безпеки [Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України С. 201].

Наростає потенціал конфліктності, пов'язаний зі збільшенням розриву між багатими і бідними країнами, політичним і релігійним екстремізмом, агресивним націоналізмом, сепаратизмом і збереженням територіальних претензій, посиленням релігійної нетерпимості та ксенофобії, високим рівнем терористичної активності і транснаціональної організованої злочинності, розповсюдженням зброї масового знищення та неконтрольованим поширенням матеріалів і технологій, які можуть бути використані для виробництва такої зброї [Нестеренко О.В. Безпека інформаційного простору державної влади. Технологічні основи, С. 215].

Основою для успішної діяльності системи безпеки є реальне сприйняття та пізнання небезпек і загроз. Важливо об'єктивно систематизувати за мірою зрілості та мірою втрати, яку вони можуть завдати особистості, суспільству, світовому співтовариству. Події ХХ-го століття змінили багато уявлень про пріоритети міжнародної чи національної безпеки. Більшість дискусій на цю тему зараз розгорнулися

навколо питання адаптації існуючих міжнародних структур безпеки до нових викликів та загроз сучасності та проблем встановлення нового світового порядку, який передбачає певний перегляд традиційних міжнародних норм і правил поведінки суверенних держав. Проте, слід зазначити, що існуючі глобальні та регіональні системи безпеки в останні десять років виявилися нездатними ефективно реагувати на новий спектр загроз воєнного характеру.

Саме слабка ефективність традиційних структур безпеки, головним завданням яких було упередження широкомасштабного збройного нападу ззовні, спричинили перегляд підходів до проблем гарантування безпеки на законодавчому, так і на інституційному рівнях. Поява нових концепцій безпеки, нових стратегій та доктрин, воєнна реформа національних збройних сил майже у всіх провідних країнах світу та процеси адаптації ООН, НАТО, ОБСЕ до нових викликів третього тисячоліття - яскраве тому підтвердження [Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації].

Саме тому, проблеми національної безпеки стоять сьогодні у центрі уваги більшості цивілізованих країн світу, міждержавних утворень та громадських об'єднань. Причиною такої уваги стало саме глобальне середовище безпеки, яке сьогодні містить у собі велику кількість загроз і викликів найрізноманітнішого характеру. Сьогодні до зовнішніх чинників варто зарахувати насамперед глобальні тенденції, які потенційно є джерелами загроз національній безпеці.

До них належать, наприклад, загострення конкуренції між світовими центрами сили, причому нерідко порушуються норми міжнародного права, застосовується силовий тиск; спостерігаються спроби держав вирішувати свої проблеми за рахунок інших, неспроможних ефективно захищати

власні національні інтереси; криза міжнародної системи безпеки, що ґрунтується на ялтинсько-гельсінських принципах, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів; невизначеність засад нової міжнародної системи безпеки, що у комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможливорює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів; наявність самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання деяких з них іншими державами, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму; поширення тероризму, піратства, наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транскордонної організованої злочинності, відмивання брудних грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, кіберзагроз та ін.

До внутрішніх чинників загрози національній безпеці можна віднести такі: корумпованість державних інститутів, їх неспроможність надавати адекватні відповіді на виклики сучасності, криза суспільної довіри до них; низька дієвість існуючих механізмів підготовки, прийняття та виконання державних рішень; недосконалість правового регулювання суспільних відносин; системні недоліки у функціонуванні судової системи, що підривають довіру населення до держави і права, обмежують захист прав і свобод громадян, загрожують законним інтересам господарюючих суб'єктів; неадекватність реагування державних органів на конфліктні загострення у сфері політичних, економічних, соціальних, міжетнічних, міжконфесійних відносин, радикалізацію суспільних настроїв і поширення проявів екстремізму, зокрема інспірованих ззовні; відчутне погіршення стану економічної безпеки, критичне зростання рівня загроз енергетичній

безпеці та ін.[Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації С. 110].

В сучасний час неймовірного розвитку інформаційно комунікативних технологій та сучасна інформаційна діяльність можуть зламати будь-яку внутрішню стабільну державу, навіть не виказуючи зовнішньої агресії (наприклад, у разі світової ядерної катастрофи можуть бути знищені десятки нейтральних країн). З другого боку, міжнародна сфера може стати надійним фактором внутрішньої безпеки держави. Комп'ютеризація та інформаційна революція відкрили шлях для науково-технічної революції у військовій справі.

Впровадження нових технологій суттєво змінило характер та можливості звичайної зброї, системи розвідки та керування військовими діями, привело до створення високоточної зброї, розширило можливості військових дій на відстані та ін. Зростає значення якості зброї, яке складно компенсувати її кількістю. Все більшим стає розрив між передовими у технологічному плані країнами та іншим світом. Такий стан справ об'єктивно стимулює відсталі у науково-технологічному відношенні країни або приєднуватися до коаліцій високорозвинених країн або шукати проти ваги у сфері «зброї для бідних», якою сьогодні є зброя масового знищення [Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України С. 201].

При створенні нової системи безпеки у Європі варто також брати до уваги стан сусідніх з Європою регіонів, характер воєнних та невоєнних загроз, здатних дестабілізувати мир. У цілому оцінка характеру можливих загроз, передусім воєнних, повинна спиратися на такі висновки: по-перше, зростає небезпека внутрішньодержавних конфліктів; по-друге, міждержавні війни на європейському континенті у майбутньому

малоймовірні; по-третє, зберігається загроза для всіх держав за межами європейського континенту, головним чином, з боку тоталітарних режимів Близького Сходу й Азії.

Загалом традиційними джерелами воєнної небезпеки є прагнення до гегемонії, перевага в стратегічних та ядерних озброєннях, експансіонізм, який притаманний окремим державам. З'явилися й нові виклики та загрози стабільності та сталому соціально економічному розвитку в суспільстві. На рівень безпеки на сучасному етапі світового суспільно-економічного розвитку впливають такі світові загрози як тенденція до зростання кількості локальних конфліктів, розширення міжнародного тероризму, для якого не існує кордонів, формування могутніх незаконних збройних формувань, розкрадання ядерних матеріалів і поширення ядерних технологій, наявність стратегічних озброєнь в агресивних сил. Також глобалізуються процеси організованої злочинності і розповсюдження етнічних конфліктів [Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації С.39].

Сьогодні забезпечення національної чи міжнародної безпеки залишається головною проблемою сучасності. Сучасна зброя не залишає жодній державі надії забезпечити свою безпеку лише військовотехнічними засобами, нарощуванням озброєнь і збройних сил, оскільки не тільки саму ядерну війну, а й гонку озброєння виграти не можна. Стало очевидним, що безпека держав може бути забезпечена за допомогою не військових, а політичних і міжнародно-правових засобів. Шлях до гарантій безпеки кожної окремої держави лежить через всесвітнє зміцнення загальної безпеки. Всеосяжна система міжнародної безпеки становить новий підхід до проблеми забезпечення миру та безпеки на планеті. Отже, проблема підтримання миру й зміцнення міжнародної безпеки, як і раніше, є однією з головних у сучасному міжнародному праві. Однак нинішній етап

розвитку відрізняється тим, що світ стає більше взаємозалежним і неподільним, що зумовлює необхідність ще більш масштабного й активного співробітництва держав у сфері зміцнення системи міжнародної безпеки [Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародноправовими засобами С. 282].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отож, одна з найбільш важливих проблем сучасності є гарантія міжнародної безпеки. Система міжнародних відносин, що утворилась під час Холодної війни вже не має права на власне існування, її місце зайняло формування нової геополітичної реальності. Трансформація поняття національної та міжнародної безпеки, самих явищ, що стоять за цими поняттями наприкінці XX століття є загальновизнаним та прийнятим фактом як для самих міжнародних відносин, так і для наук, що вивчають міжнародні відносини та право. Вчені, експерти та політики, незалежно від теоретичних та ідеологічних підстав, говорять про заміну загроз для міжнародної безпеки на появу принципово нових, що не піддаються жодному із раніше прийнятих визначень.

З'явилися нові аспекти безпеки міжнародного характеру: інформаційна та гібридні війни, фінансові інтервенції, інформаційна агресія, що можуть фундаментально порушити внутрішній устрій держави прямо до позбавлення суверенітету.

На сьогодні домінанту глобальної загрози замінили безліч загроз меншого масштабу, проте при цьому вони є досить серйозними стосовно власних наслідків щодо міжнародного миру та стабільності, зачіпають інтереси великої кількості держав. На підставі наведеного варто констатувати, що останні роки принесли для світу в цілому нові виклики, які створюють загрозу для безпеки, розвитку та благополуччя громадян, в той же час далеко не кожна система національної безпеки може продемонструвати наявність механізмів подолання цих проблем.

У даному дослідженні було проаналізовано ступінь наукової розробки дослідження проблеми, був констатований той факт, що загалом політична наука містить обмаль наукових дослідження поняття «агресія». Застосувавши системні та історичні методи аналізу поняття «агресія» варто наголосити на необхідності комплексного підходу до вивчення зазначеного явища. Вказано, що задля вирішення конфліктних ситуацій чи задоволення геополітичних інтересів виступати відкрито для держави-агресора стало досить не вигідно у економичному та небезпечно у політичному плані, тому, ще наприкінці ХХ століття світ зіткнувся із новими способами ведення збройної агресії, один з яких отримав неофіційну назву «гібридна війна».

Застосувавши сучасні підходи у вивчення поняття «агресія», варто інтерпретувати це явище як сукупність завчасно підготовлених та оперативно реалізованих державою військових, дипломатичних та інформаційних дій, які були спрямовані та досягнення стратегічних цілей, при цьому, важливим значенням є відсутність необхідності розробки нової системи зброї та військової техніки. Акт агресії включає в себе реалізацію комплексу гібридних загроз рідного типу: нестандартні, традиційні, підривні дії та масштабний тероризм, де використовуються інноваційні

технології для протидії військової сили супротивника, такі як масові кібератаки та дії, які підривають економічну та енергетичну сфери.

У роботі було зазначено, що відмінність класичних військових дій від акту агресії полягає у відмінності не лише способу їх ведення, а й у засобах та цілях, до яких прагне агресор, оскільки метою таких дій є не контроль території, а дестабілізація економічної та політичної ситуації, тримання в страху населення в цілому, яке проживає за межами безпосереднього конфлікту. Дестабілізація країни в усіх цих аспектах вдається завдяки терористичним та диверсійним атакам, активній пропаганді місцевого населення та ведення повномасштабних бойових дій на певній території країни. Кінцева мета агресора – схилення легального уряду країни до вигідних для нього дій чи змін.

Усі вищевказані етапи підготовки та реалізації військових дій неможливі без участі засобів масової комунікації, які безпосередньо є технологічним інструментом організації та проведення «акту агресії». Відзначається, що агресія з боку Російської Федерації стала суттєвою несподіванкою для українського суспільства, а сучасний російсько-український конфлікт має офіційний статус АТО, але, на жаль, це єдина можливість охарактеризувати «гібридну війну» на правовому рівні.

Все вище зазначене надає змогу підсумувати неявне декларативне закріплення поняття «агресії», яке дає змогу чітко зрозуміти, які дії повинні підпадати саме під це визначення. Міжнародні злочини існують поки існує суспільство. За період ХХІ століття світ пережив безліч випадків агресії, проте більшість з них так і не набули міжнародного значення. Події, що ми спостерігаємо сьогодні, дають змогу зробити висновок, що міжнародні організації повинні прикладати більше зусиль

щодо створення чи реформування вже діючих механізмів поротьби з агресією та її подолання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пустогаров В. В. Уроки Нюрнберга и современность // В.В. Пустогаров «Уроки Нюрнберга», материалы международной конференции в Москве 11-13 ноября 1986 года, вып. III. Москва, 1988.
2. Резолюція 3314 (XX IX) ГА ООН від 14 грудня 1974 року // ООН. Документація (Оф. сайт). URL: <http://www.org/documents/decisions/conventions/aggression.shtml>
3. Полторак А. И., Савинский Л. И. Вооруженные конфликты и международное право. Москва: Наука, 1946. С. 156-157.
4. Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом ООН // Действующие международное право (избранные документы): уч. пособие. Москва: Издательство МАМП, 2002. С. 30.
5. Донской Д. Агрессия – вне закона. Москва., 1976.
6. Внешняя политика СССР. Сборник документов. Т. III. Москва, 1945.
7. Левин Д.Б. Ответственность государств в современном международном праве. Москва: Международные отношения, 1966.
8. Лондонская конвенция об определении агрессии от 4 июля 1933 года. Статья 2, статья 3 // Международное право в документах. Москва, 1982.
9. Вышинский А. Я., Лозовский С. А. Дипломатический словарь. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1948.
10. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов. Т.1. Москва, 1954.
11. Коваленко Б. В., Пирогов А. И., Рыжов О. А. Политическая конфликтология: учеб. пособие. Москва: Ижица, 2002.

12. Хазанов М. Е. ООН и Ближневосточный кризис. Москва: Международные отношения, 1983.
13. Резолюція 3314 (XX IX) ГА ООН від 14 грудня 1974 року. // ООН. Документація URL: <http://www.org/documents/decision/conventions/aggression.shtml>
14. Клаузевиц К. О войне. Москва: Издательская корпорация «Логос»: Международная академическая издательская компания «Наука».
15. Сафиуллина И.П. Нюрнбергские принципы и их влияние на формирование международных уголовных судов в современных условиях: дисс. ... канд.юрид.наук. Казань, 2003.
16. Артюшин Л.М. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 178 с.
17. Бодрук О. Україна у системі міжнародної безпеки: Монографія / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Київ: НІПМБ, 2003.
18. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. Київ: Університет Україна, 2009.
19. Іжнін І. Особливості застосування воєнної сили у збройних конфліктах 90-х рр. XX ст.: дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004.
20. Камінська Н.В. Вплив глобалізації та регіоналізації на сучасні міжнародно-правові відносини. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 120. Ч. 1. С. 5.

21. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. Київ: ТОВ "Нац. підручник", 2008. 318 с.
22. Перепелиця Г. Парадигма нової системи європейської безпеки. International Review. 2009. № 3 (11) жовтень. С. 40.
23. Потехін О., Тодоров І. Глобалізація системи безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011.
24. Тимків Я. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. 2006. № 11 (31). 221 с.
25. Institute for Economics & Peace (2020). Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visionofhumanity.org/reports>
26. Institute for Economics & Peace (2020). Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visionofhumanity.org/reports>
27. Важна К.А. Визначення агресії у сучасному міжнародному праві : матеріали наук.-практ. конф. [«Україна і світ»], (Київ, 19 квітня 2016 р.) // Україна і світ: Науковий журнал Факультету журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. – К.: КНУКіМ, 2016. – Вип. 1. – С. 84-92.
28. Устав Организации Объединенных Наций 1945 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт Верховной Рады Украины. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
29. Определение агрессии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года [Электронный ресурс] //

Официальный сайт Верховной Рады Украины. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74.

30. Касинюк І.В. Сучасні проблеми міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за злочин агресії / І.В. Касинюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2016. – Вип. 38, Том 2. – С. 150-153.
31. Римский статут международного уголовного суда 1998 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт Верховной Рады Украины. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588. 152 «Молодий вчений» • № 11 (63) • листопад, 2018 р.
32. Данилюк К. Російсько-грузинська війна 2008 р.: реакція світової спільноти та геополітичні наслідки: Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива: збірник матеріалів Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія». – 2013. – Вип. 3. – С. 11-14.
33. Волощук О.Т. Агресія проти України: міжнародно-правові наслідки: Науково-інформаційний вісник ІваноФранківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. – № 3(15). – 2017. – С. 129-137.
34. Богуш Г. И. Концепция системной преступности в международном уголовном праве / Г. И. Богуш // Міжнародна кримінологія: стан і перспективи : зб. матеріалів круглого столу, 26 лютого 2010 р. : доповіді. – О. : Фенікс, 2010. – С. 249-258.

35. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави : дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Важна Катерина Анатоліївна. – К., 2013. – 243 с.
36. Верле Г. Принципы международного уголовного права : [учеб.] / Герхард Верле ; [пер. с англ. С. В. Саяпина]. – О. : Фенікс; М. : ТрансЛит, 2011. – 910 с.
37. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность / Н. А. Зелинская. – Одесса : Юридическая литература, 2006. – 568 с.
38. Кибальник А. Г. Развитие определения агрессии в международном праве / А. Г. Кибальник // Библиотека криминалиста. – 2011. – № 1. – С. 181-188.
39. Курис П. М. Международные правонарушения и ответственность государства / П. М. Курис. – Вильнюс : Минтис, 1973. – 280 с.
40. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : [учебник] / Игорь Иванович Лукашук. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
41. Манийчук Ю. В. Последствия международного правонарушения / Ю. В. Манийчук. – Киев : Вища школа, 1987. – 147 с.
42. Михеев Ю. Я. Некоторые положения Устава ООН о применении принудительных мер / Ю. Я. Михеев // Вопросы теории и практики международного права. – М. : ИМО, 1959. – Вип II. – С. 91-105.
43. Определение агрессии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/russian/documen/convents/aggression.htm>

44. Полторак А. И. Вооруженные конфликты и международное право / Полторак А. И., Савинский Л. И. – М. : Наука, 1976. – 415 с.
45. Работа Комиссии международного права. – Нью-Йорк : ООН, 2009. – Том I. – 468 с.
46. Резолюция RC/Res.6 «Преступление агрессии» от 11 июня 2010 года [Electronic resource] // Официальный сайт Международного уголовного суда. – Режим доступа : http://www.icc-cpi.int/iccdocs/asp_docs/Resolutions/RC-Res.6-RUS.pdf
47. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. – М. : Международные отношения, 1983. – 224 с.
48. Ромашкин П. С. Преступления против мира и человечества / П. С. Ромашкин. – М. : Наука, 1967. – 357 с.
49. Устав Организации Объединенных Наций 1945 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт ООН. – Режим доступа : <http://www.un.org/ru/documents/charter>
50. Ушацка А. Очерк деятельности Международного уголовного суда / Анита Ушацка // Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений. – М. : Европейская Комиссия, 2008. – С. 36-44.
51. About the Court [Electronic resource] // The official site of the International Criminal Court. – Access mode : <http://www.10a.icc-cpi.info/index.php/en/about> 19. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August

1945 [Electronic resource] // The official site of ICRC. – Access mode : <http://www.icrc.org/ihl.nsf/FULL/350?OpenDocument>

52. Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998 [Electronic resource] // The official site of the International Criminal Court. – Access mode : <http://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/ADD16852-AEE9-4757-ABE7-9CDC7CF02886/283503/RomeStatutEng1.pdf>

53. Білас І.Г. ООН та сучасні виклики і загрози міжнародній спільноті та безпеці в умовах глобалізації / І.Г. Білас // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. - К.:, 2001 - С.34-39.

54. Глазов О.В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники / О.В. Глазов // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. - 2011. - Т. 155, Вип. 143. - С. 42-46.

55. Дзьобань О.П. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій ХХІ століття: монографія / О. П. Дзьобань, В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева; Нац. ун-т Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, НАПН України, НДІ інф-ки і права. - Х. : Право, 2013. - 295 с.

56. Дмитрук П.М. Особливості зарубіжної практики забезпечення безпеки в соціально-економічній сфері [Електронний ресурс] / П.М. Дмитрук // Державне управління: теорія та практика. – 2010. – № 2. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10dpmses.pdf>. [Дата звернення: 22.05.16.]

57. Іжнін І. Проблеми транскордонної безпеки у світі, що змінюється / Ігор Іжнін // Транскордонна безпека: політико-правовий,

соціально-економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції // Упор. Р. Вовк, О. Кучик. (14 квітня 2016 р., м. Львів) – Львів, факультет міжнародних відносин ЛНУ ім.І.Франка, 2016. – 89 с.

58. Коломієць О. В. Особливості системи міжнародної безпеки в умовах глобалізації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-р. політ. наук: спец. 23.00.04 Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / Олег Валерійович Коломієць. – Одеса, 2015. – 37 с.
59. Нестеренко О.В. Безпека інформаційного простору державної влади. Технологічні основи / О.В. Нестеренко. — К.: Наук. думка, 2009. — 352 с.
60. Пасічний Р. Національна безпека України в епоху глобалізації / Роман Пасічний // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. - 2012. - Вип. 24. - С. 108-111.
61. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародноправовими засобами / Тетяна Чехович // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. - 2013. - № 1. - С. 277-283.